

SZAKRÁLIS KISEMLÉKEK ENDRŐDÖN ÉS HATÁRÁBAN

Az ember és a környezete mindig szoros kapcsolatban állt egymással. Ennek egyik bizonyítéka az utak mentén, a határban, vagy a települések belterületén emelt keresztek, kápolnák, vallásos tárgyú szobrok. Ezek az építmények több vonatkozásban is szoros kölcsönhatásban állnak az őket magába foglaló tájjal. A térben elfoglalt helyük alapján különböző funkciókat látnak el. Ezt a kölcsönhatást, és ezeket a funkciókat kívánja bemutatni jelen tanulmány, Endrődön és határában, Kondorostanyán¹ található keresztek és vallásos tárgyú szobor konkrét példáján keresztül.

Endrőd Békés megye észak-nyugati részén található. A község katolikus szigeteket alkot a környező protestáns települések között (Gyoma, Szarvas, Mezőtúr). A török kiűzése után a gyulai uradalmat Harruckern János György kapta meg. Az ő nevéhez fűződik az elpusztult, vagy félig lakatlanná vált helységek újratelepítése. Ekkor vált Endrőd teljes egészében katolikus vallásúvá. Harruckern telepítésekor ugyanis mindig figyelembe vette, hogy az adott településre csak egyvallású, és lehetőleg egynyelvű jobbágyok kerüljenek. Így kerültek Endrődre 1721-ben a katolikus nemeskerekiek (Békés megye), akik a gyakori árvíz miatt kérték áttelepülésüket a községbe, 1730-ban a szarvasi katolikusok, illetve Borsodból 1731-ben telepített katolikus szlovákok.²

A községben a betelepítés után igen hamar megjelentek a szabadtéri vallásos emlékek. Ezt bizonyítja az 1767-ből származó *Kötelező nyilatkozat a keresztek gondozásáról* szóló irat is: „Alulírottak pecognoscabjuk (sic!) (megvizsgáljuk), és adjuk tudtára mindenkinek, akiknek illik, hogy mi Anno 1765. Látván a szent keresztnak, nem különben a nepomucaus (sic!) Szt. János képeknek romladozásukat és teljességgel való eldőlésüket, magunkat tisztelt plébános Lányi Mihály urunk buzgó kérésére, istenes intéseire és főképpen azon képeknek szükséges tiszteletére, a gondviselésre következőképpen vállalkozunk: a község templom előtti és cinteremben (temetőben) helyzetett keresztekre – főbíró Katona István több atyáival, a helység végén valót ékesítve –, Tímár Mihály és Mátyás a szállásoknál állítandó keresztet építse, és igazolja. – Szűcs Ferenc kovács, másképpen Híves Tamás utódjaival a Kondorosi pusztán állítandó keresztnek fel-

¹ Mai Hunya község régi elnevezése. Hunya Endrőd kirajzása. 1942-ig közigazgatásilag, és egyházi ügyileg is Endrődhöz tartozott.

² RUDNER 2001. 38–40.

állítására köteleztetnek, a nép Szt. János képét mostani törvénybíró Hornok Ferenc és Binges János ugyan successaival (sic!) (örököseivel) és rokonságaival állította és tartsa fenn”.³

1765-től az 1920-as évekig Endrődön és határában folyamatosan állítottak fel kereszteteket. Erről tanúskodnak a Historia Domus bejegyzései, plébánia levéltárában található keresztalapítványok, javítási kérelmek, és a Szent János kápolna irata is. 1930-as évektől azonban már nincs adatunk arra vonatkozólag, hogy valaki állítatott volna fel keresztet, vagy vallásos tárgyú szobrot a községben. Sőt, a meglévők is gyorsan kezdenek pusztulni. Kidőltek, benőtte őket a gaz. 1960-as és '70-es években néhány el is tűnt. Az 1990-es évek közepétől azonban ismét reneszánszát éli a kereszttek, és vallásos tárgyú szobrok állítása: eddig három új keresztet állítottak fel, és fél tucatnyit hoztak rendbe, szenteltek fel újra. Ezenkívül a Nepomuki Szent János szobor ismét a község főterére került.

Keresztek állítása

Mielőtt rátérnék Endrődön és határában található szabadtéri vallásos kisépítmények bemutatására, szeretnék néhány szót szólni ezek felállításának folyamatáról, a kereszttek egyházi alapítvány tételétől teljesen felszentelésükig. Az évtizedek folyamán ugyanis nagy változásokon esett át.

Régen, ha a község, egy laikus vallási társulat, vagy magánszemély keresztet, vagy vallási tárgyú szobrot akart felállítani, akkor egyházi alapítványt kellett tenni a község plébániáján. Az egyházi alapítvány tartalmazza a kereszt felállításának költségét, és az esetleges későbbi javításokat fedező költséget. A plébánosnak erről írásos jelentést kellett küldenie a nagyvárad püspöknek, melyben beszámolt, ki tette az alapítványt, mikor, hol, miből áll, ki kezeli, az alapítványi oklevél hol található. (1. sz. melléklet)

Ha egy magánszemély saját földjén állíttatott fel keresztet, akkor azt, és azt a földet, ahol a kereszt áll az egyháznak kellett ajándékoznia. Erről egy ajándékozási szerződésben egyeztek meg. (2. sz. melléklet) Ezután egy vázlatrajzot készítettek, melyben meghatározzák, hol található, és milyen nagyságú az a földterület, ami az egyház tulajdonába kerül. (3. sz. melléklet) Majd az adományozást jelentették a telekkönyvi hatóságnak, aki erről végzést küldött. (4. sz. melléklet) Eközben a plébános folyamatosan jelentéseket küldött a püspöknek, melyben pontosan beszámol az ügy helyzetéről. Illetve elküldte az alapítvány összegét Váradra, mivel a pénzt ott kezelték. (5. sz. melléklet)

Az adományozás és az ehhez kapcsolódó hivatalos ügyintézkedések után, a plébános feladata, hogy az állítandó feszületet elkészíttesse. A kereszt készítőiről nagyon keveset tudunk. Az 1700-as évektől 1850-ig fakesztet állítottak bádoggal Krisztussal. Ezeket a plébános felkérésére feltehetőleg a környékbeli faragó mesterek készítették el. Az időjárási viszonyok miatt azonban ezek a kereszttek egy idő után megrongálódtak. Legtöbbjüket ki kellett cserélni öntöttvas keresztre.

³ Keresztek, Szent János kápolna iratai IV. csoport 22 acta

Az első ilyen feszület 1876-ban jelent meg Endrődön, amikor is Schiefner Ede plébános a Habzda és Földi kereszt megújítása céljából egy öntöttvas keresztet rendelt a pesti Unger Antal öntöttvas gyáratól.⁴ Később is innen rendelték az endrődi plébánosok keresztet. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a plébániai levéltárban található Unger Antal öntöttvas keresztjeinek katalógusa, illetve árjegyzéke. (6.1, 6.2 és 7.1, 7.2 sz. mellékletek)

Ha megvizsgáljuk Endrődön és határában ma található kereszteteket, két nagy formai csoportra tudjuk osztani azokat. Az egyik csoportba azok a feszületek tartoznak, amelyeken corpus és Szűz Mária mellékalak látható. (28-ból összesen 11 db, ilyen látható a 16. képen) A másikba pedig azok, amelyeken a corpus alatt ² térdeplő angyal helyezkedik el. (28-ból összesen 5 db, ilyen látható a 20. képen) Mind a két típus megtalálható Unger Antal katalógusában. (33. számú kereszt, 34. számú kereszt) Ezen kívül bizonyítékkal szolgálnak azok az iratok, melyekben Grócz Béla plébános 1892-ben és 1894-ben 33. számú keresztet rendelt Unger Antaltól.⁵ (8. számú melléklet)

Miután a keresztet felállították ünnepélyes keretek között a plébános felszentelte. Továbbiakban az alapítvány tevők gondoskodtak róla. Ha a kereszt az időjárási viszonyok, vagy egyéb okok miatt megrongálódott, a plébános az alapítványi összegből fedezte a javítási költségeket. A javításokat mindig egy-egy helyi mesterember végezte el, ezek legtöbbször a lekopott feliratok újra véséséből, a kőtalapzat kijavításából, és a kereszt olajos festékkel való lefestéséből állt. Mestereknek a javítási munkálatokról a plébánosnak egy előzetes költségvetést kellett készíteniük, amit a pap köteles volt elküldeni a váradi püspöknek. Ha a püspök elfogadhatónak találta a javításokra kért összeget, engedélyezte a munkálatok megkezdését, és kiutaltatta a szükséges pénzt a váradi egyházmegyei főpénztárból.

Ha a kereszt alapítványi összege elfogyott állítója újra tehetett alapítványt. De az is előfordult, hogy egy másik személy vette gondozásba, új alapítványt téve. Ez általában akkor következett be, ha a feszületet állító család kihalt, és nem volt senki, aki a keresztet gondozza.

Ma egy kereszt felállítása kevesebb bürokratikus eljárást igényel. Ha ugyanis valaki saját birtokán akar feszületet felállítani, azt nem kell bejelentenie az egyháznak. A kereszt az állító tulajdonában marad. Csak a Polgármesteri Hivataltól kell szóbeli engedélyt kérni. A feszület elkészítéséről is az állítók gondoskodnak. Az újonnan felállított keresztetek többségét a helyi, vagy a szomszédos város sírkövese készítette, betonból, vagy műköből.

A corpust pedig régi padlásokon talált keresztokról kölcsönözték, esetleg újat csináltattak. De olyan is előfordult, hogy fából állítottak egyet. Az anyagiak miatt azonban ez csak egyszer fordult elő idáig.

⁴ Keresztek, Szent János kápolna iratai IV. csoport, 22. acta

⁵ Keresztek, Szent János kápolna iratai IV. csoport, 22. acta

Endrődön és határában található keresztek

Templom előtti kereszt

Első írásos említése 1816-ból származik, mely szerint a község állította és tartja fenn.⁶ A keresztet Lehóczki Pál körösladányi esküdt csináltatta.⁷ A kereszt következő említése 1824-ben történik, amikor is a község kötelezte magát ennek és még másik négynek a fenntartására. 1898. szeptemberében talapzatát mázas téglával rakták körül, melynek javítási költsége 57 korona 80 fillér volt.⁸ A második világháború helyi harcaiban ismét megrongálódott. Till Aran szobrászművész restaurálta az 1970-es években. Ez év októberében a homokkőből készült corpus kettétört, így újra javítani kell. (3. kép)

A kereszt a község legrégebben felállított keresztje. Ezt bizonyítja a Megfeszített Jézus ábrázolása is. Teste elgyötört, arcán a szenvedés és a fájdalom látható. Ha összevetjük később felállított keresztekkel észrevehetjük, hogy azok corpora barokkos jegyeket hordoznak. A szenvedést és a fájdalmat csak elenyészett formában ábrázolják.

A templom előtti keresztek funkciójukat tekintve engesztelő keresztek a halottak emlékére. Ez a kereszt azonban más funkciót is betölt. A község asszonyai régebben igen gyakran látogatták a templomot misén kívül is. Sokszor betértek napközben imádkozni, fohászkodni, a Jóisten segítségét kérni életük megkönnyítésére. Sajnos ma már ezt nem tehetik meg. A sorozatos rongálások, és lopások miatt a templomot napközben zárják. Csak a mise idejére nyitják ki. Így ha valaki imádkozni akar a templom előtti keresztnél teszi meg. Gyakran láttam egy-egy asszonyt a feszület előtt összekulcsolt kézzel imádkozni.

Temetői keresztek

Ó-szarvasvégi temető keresztje

A temető 1780-ban nyílt meg. Még ebben az évben a község jóvoltából Barits Valentin plébános megáldotta az újonnan állított temetői keresztet. 1803-ban Dinya János 31 forintot hagyott fenntartására. 1824-ben annyira megrongálódott, hogy a kereszt alapítványából az összes pénzt kiutalták megjavítására. Így az alapítvány megszűnt.⁹

Kalmár Györgyné nevelőanyja Giricz Pálné végakarata szerint 1894-ben újra alapítványt tett a kereszt fenntartására, ami 25 forintból állt. Még ugyanebben az évben felújították.¹⁰ Ekkor került a temető központjába a még ma is álló kereszt. Öntöttvasból készült, corpuszal és Szűz Mária mellékalakkal, tábláján olvasha-

⁶ Historia Domus 42.

⁷ IVÁNYI 2004.12.

⁸ Historia Domus 108.

⁹ Historia Domus 38. 45.

¹⁰ Keresztek, Szent János kápolna iratai IV. csoport, 22 acta

tó: felirat: *URAM IRGALMAZZ NEKIK*. Ebben az évben készítették el vaskerítését is. Újraállítása óta nagyobb változtatásokat nem végeztek rajta. Csak 1922-ben bíztak meg helyi mestereket, hogy az időjárási viszonyok miatt megrongálódott keresztet javítsák ki,¹¹ mivel a temetőt még ebben az évben újra megnyitották.¹² (4. kép)

Szarvasvégi temető keresztje

Az Ó-szarvasvégi temető a 19. század közepére megtelt így 100 méterrel távolabb nyitották meg az új temetőt 1851-ben, mely felszenteléskor egy fakeresztet kapott. A kereszt alapítványát Kovács János tette.¹³ A fa azonban elkorhadt, így helyére 1881-ben kőkeresztet állítottak.¹⁴ Az 1901-es javítási költségvetés szerint ugyanolyan feszület volt, mint az Ó-szarvasvégi. (5. kép)

Ma sajnos az eredeti kereszt nem látható. Révész István plébános ugyanis 1962-ben a megrongálódott keresztet helyreállította. Az öntöttvas feszület helyére betonból csináltatott másikat, melyre csak a corpust helyeztette vissza. A feszület alsó részére pedig a következőt vésette: *KERESZTRE FESZÍTETT JÉZUS IRGALMAZZ A MEGHOLT HÍVEKNEK*.

Gyomavégi temető keresztje

A temetőt 1781-ben nyitották meg, és még ebben az évben megáldotta Bartis Valentin plébános Mikó Mátyás keresztalapítványából felállított kereszttel együtt. Ezenkívül csak egyetlen egy feljegyzést olvastam róla a *Historia Domus*-ban, miszerint 1822-ben megújították. Az alapítvány összes pénzét kiutalták a munkálatokra, így az megszűnt.¹⁵ Később feltehetőleg új alapítványt tehettek, mert adatközlőim szerint a régi kereszt helyére az 1890-es évek végén újat állítottak. Ekkor kerülhetett oda a ma is látható öntöttvas feszület. (6. kép)

Központi temető keresztje

A népesség növekedésével a három temető kevésnek bizonyult, így a község déli részén 1855-ben újat nyitottak. Ekkor állították fel Tóth Mihály által adományozott feszületet.¹⁶ A kereszt öntöttvasból készült, rajta térdeplő angyal mellékalak és egy tábla található a következő szöveggel: *URAM IRGALMAZZ NEKIK*. (7. kép) 1909-ben a kereszt alapítványából 79 koronát, és 95 fillért utaltak ki Szabó Imre festőnek, és Tóht Imre kovácsnak javítási munkálatokért.¹⁷

A hunyai temető keresztje

A feszület tábláján olvashatókat *ÁLLÍTATTA FARKAS IMRE ÉS NEJE IVÁNYI MÁRIA* 1912-b erősítik meg a levéltári adatok is. A kereszt alapítványát 50

¹¹ *Historia Domus* 209.

¹² A temető 1851-ben betelelt. További temetkezéseket nem engedélyezték.

¹³ *Historia Domus* 41.

¹⁴ Keresztek, Szent János kápolna iratai IV. csoport, 22. acta

¹⁵ *Historia Domus* 43.

¹⁶ Keresztek, Szent János kápolna iratai IV. csoport 22. acta

¹⁷ Keresztek, Szent János kápolna iratai IV. csoport 22. acta

korona értékben Farkas Imre és felesége Iványi Mária tette 1912-ben, hogy az újonnan megnyíló temetőben, mint engesztelő kereszt álljon.¹⁸ Egyetlen egy adatközlő sem tudott állításának történetéről többet mondani. (8. kép)

A temetői kereszték, funkciójukat tekintve ugyanúgy, mint a templom előtti-ek, a halottak lelki üdvéért állított engesztelő feszületek. Mind a négy keresztet a katolikus egyház tartja rendben. Minden évben lefestik őket, havonta környéküket a gyomtól megtisztítják. Friss virágról, és koszorúkról azonban a az oda járó hívek gondoskodnak.

Út menti feszületek

Falvak, városok határában sokszor látni a főbb utak mentén egy-egy útmenti keresztet. Ezek jelzik a települések bejáratát, köszöntik az arra utazókat, de mutathatják a helység határát is. Térbeli elhelyezkedésük miatt fontos szerepet töltek be az endrődiek vallási életében.

Gyomavégi útmenti kereszt

A feszület a Gyoma felé vezető úton a falu végén áll. Régen ezen túl csak szántók, és legelők voltak. A keresztet a község állíttatta 1816-ban. Még ebben az évben Kristfalvy Ferenc plébános felszentelte. Később is a község tartotta fenn. A Historia Domus szerint már 1822-ben megújították. A kereszt alapítványa ekkor megszűnt. Így 1898. júniusában végrehajtott kerítésfestési munkálatokat a Jedlicska alaptól fedezték.

Ez a kereszt különbözik az eddig megismertektől. Mint a többi ez is öntöttvasból készült, rajta azonban Szűz Mária, és Szent József mellékalakjai egymás mellett helyezkednek el. Készítőjét nem ismerjük. Unger Antal öntöttvas-gyárában nem készíthették, mert ez a típus nem szerepel a katalógusban. (9. kép) A feszületet a környéken lakók gondozzák. A környezetét a gyomoktól tisztán tartják, ápolják a körülötte lévő virágoskertet.

Hegedús-kereszt

A feszület a mai Mezőtúrra vezető út mentén a Templom zugban található. A keresztet az endrődi halászok állították fel 1825-ben, a régi temető helyére. A török kiűzése után a visszatelepült lakosság ide építette fel új templomát, és régi szokás szerint körülötte volt a temető is. A Körös gyakori áradásai miatt a silány anyagból készült templomot megszüntették, és újat építettek. Helyére emlékül ezt a keresztet állították. A feszületet 1855-ben megújították.¹⁹ Feltehetőleg az 1800-as évek végén újra felújíthatták, és ekkor kerülhetett oda a még ma is látható kereszt. (10. kép)

A község lakói ma Hegedús-keresztként ismerik. Hosszú éveken keresztül ugyanis Hegedús Miklós, és családja gondozta. Sőt a feszületet, és vele együtt

¹⁸ Keresztek, Szent János kápolna iratai IV. csoport 22 acta

¹⁹ Historia Domus 43., 64.

még néhány négyszögöl földet az egyháznak adományozták. Így ma a kereszt az egyház tulajdonát képi. A feszületet az 1970-es évek végén behozták a plébánia padlására. Ott porosodott 2003. májusáig, amikor is egy lelkes hívő szorgalmazására újra felállították az eredeti helyére, a Templom-zugban. Felszentelése ünnepélyes keretek között történt.

A kereszt Szűz Mária mellékalakos öntöttvas kereszt, melynek a tábláján a következő olvasható: ÁLLITATTA AZ ENDRÓDI HALÁSZOK 1825.

Vaszkó-kereszt

A keresztet az Élő Rózsafüzér Társulat 1898-ban tett alapítványából állították fel a község szélén a szarvasi út mentén.²⁰ Ma sajnos nem az eredeti kereszt látható. Ezt bizonyítja a kereszt, és a rajta lévő corpus aránytalansága. A corpus ugyanis sokkal kisebb, mint a feszület. Feltehetőleg az eredeti öntöttvas kereszt megrongálódott. Helyére egy betonból készült keresztet állítottak, melyre visszahelyezték az eredeti corpust. Arra sajnos nem találtam írásos forrást, milyen lehetett az eredeti feszület. Adatközlőim sem tudtak felvilágosítást adni. (11. kép)

Ma Endrődön mindenki csak Vaszkó-keresztnek nevezi, ugyanis Vaszkó Albert háza előtt állt, és éveken keresztül ő és családja gondozta. A feszület egyébként nem csak út menti kereszt volt, hanem keresztjáró napok során egyik felkeresett kereszt. Arra, hogy ez, mit is jelent, később, egy másik kereszt bemutatásánál szeretnék kitérni.

Tájház előtti kereszt

2004. áprilisában új út menti feszülettel gazdagodott a község. A kereszt felállítását a tájház igazgatója Szonda István szorgalmazta. Az öntöttvas keresztet 2002-ben az öreg Szarvasvégi temető takarításakor találták meg, amit a temető gondnoka magával vitt. Amikor Szonda István tudomást szerzett róla, megkérte a gondnokot, adja oda neki, hogy újra felállíthassák. Megkapva a 19. század közepéről származó népi barokk stílusú keresztet, felvette a kapcsolatot a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Műtárgyvédelmi Osztályával, hogy engedélyt kérjen tájház előtt való elhelyezésére. Az engedély, és a felállításhoz szükséges pénz megteremtése egy évet vett igénybe. Ez idő alatt dr. Dénes Zoltán újírtási plébános elkészítette a kereszt rekonstrukciós tervét. A talapzat téglából rakott három osztatú, nyolc szögű építmény, mely a kutatások szerint megfelel a 19. század közepén jellegzetes Békés-Bihar területén álló feszületek talapzatának. A talapzatot kovácsoltvas kerítés veszi körül, melynek első két tagját a katolikus hívek, a hátsó két tagját a gyomai református hívek ajándékozták. A feszület táblájában egy összekulcsolt kezű angyalka található. A kereszt talapzatán az ismert ének kezdősorai olvashatók: A KERESZTFÁHOZ MEGYEK, MERT MÁSHOL NEM LELHETEK NYUGODALMAT LELKEMNEK (12. kép)

²⁰ Keresztek, Szent János kápolna iratai IV. csoport, 22. acta

A feszület felszentelési ünnepségét 2004. április 24-én tartották meg, egybekötve az Első Gyomaendrődi Tudományos Néprajzi Konferenciával, melynek témája a szakrális emlékek szerepe volt.

Hálából állított kereszték²¹

Endrődön és határában található feszületek többsége hálaadó kereszt. Olyan vallásos családok állították, akik így akartak köszönetet mondani Istennek, mindazért a sok jóért, amit az életben kaptak. A hálaadó keresztnek különösebb funkciója nincs. Nem játszanak fontos szerepet egy vallási közösség életében, de térben elfoglalt helyzetük révén más funkciót nyerhetnek. Így a határban található hálából állított kereszték többségét gyakran keresték fel az endrődiek keresztjáró napokon vagy búcsúkor.

Tímár Mihály keresztje

A település határában a Sócó-zugot a Bónom-zuggal összekötő csatorna partján található Tímár Mihály atya keresztje. A feszületet 1985-ben magánszemélyként állította saját földjén, tehát az ő tulajdonában van. Elmondása szerint azért, hogy így mondjon köszönetet a Jóistennek mindazért, amit élete során idáig elért. Illetve azért is, hogy az arra járók ha rátekintenek, jusson eszükbe a Megváltó Krisztus.

A feszület Kiss József gyöngyössolymosi kőműves munkája. Alapja vasbeton. Lábazatát gyöngyössolymosi faragott kőből, a keresztet műkőből készítette. A corпуст Csikós István ajándékozta még évekkel ezelőtt az egyháznak. (13. kép) A feszületet 1987. augusztus 18-án szentelte fel az atya, családja és készítője körében. A telek gondozói tartják rendben, ápolják a körülötte lévő virágoskertet, megtisztítják környékét a gyomtól. Az atya elmondta, hogy az arra járók is sokszor megszakítják útjukat, elmennek a kereszthez imádkozni. Ilyenkor virágot is hoznak magukkal, amit a feszület tövében helyeznek el.

A plébános úr el akarja adni a telket, hogy a gyomai katolikus plébánia udvarán található épületet felújíthassa a ministránsok számára. A telek adásvételi szerződésében azonban ki akarja kötni, hogy a keresztet nem lehet lebontani, hanem az új tulajdonosoknak kell tovább gondozni.

Harnos család keresztje

Ez a feszület nagyon fontos szerepet tölt be a jelenkori keresztállítások történetében. A rendszerváltás után ez volt az első kereszt, amit először Endrődön újonnan állítottak. A család példaértékűnek szánta tettét, és céljuk meg is valósult. A községben ugyanis hatásukra újították fel a Templom-zugi, és a polyákhalmi iskola feszületét, felállították a tájház előtti keresztet, és újra a település főterén áll a Nepomuki Szent János kápolna.

²¹ Az endrődiek azokat a kereszteteket, melyeket azért állítottak fel, hogy hálát adjanak az Istennek minazért a jóért, amit életük során kaptak, hálaadó keresztnek nevezik.

A család mindig is fontosnak tartotta a keresztény hit ápolását. Ezért, amikor visszaköltöztek Hunyára, örömmel hozták rendbe a falu határában, Endrődre vezető út mentén álló keresztet. A feszület állítójának leszármazottai még éltek, így rendbehozatal után visszakerült az eredeti tulajdonosok gondozásába. A Harnos család azonban szeretett volna egy saját keresztet felállítani földjükre őseik tiszteletére, és a Jóisten dicsőségére. Ezért úgy döntöttek, hogy a régi öregszőlői²² keresztet, ami az idők folyamán bekerült az endrődi plébániára, újra felállítják. Beszéltek a község plébánosával, aki kérelmüket engedélyezte, de a keresztet végül is nem állították fel.

Ennek oka pedig az volt, hogy a régi feszületeket csak az eredeti helyükre lehet visszaállítani, az eredeti állító nevén, azon a kereszt rendbehozói csak újra-állítóként szerepelhetnek. A család azonban saját keresztet akart, ezért úgy döntöttek saját költségükön csináltatnak egyet. Megkérték Szonda István faragót, a tájház igazgatóját, hogy készítse el tölgyfából a keresztet. Ez a település egyetlen fakesztje.

A beton talapzaton álló feszület 3,5 méter magas. Körülötte fából készült kerítés. A kereszten található Megváltó arcán, ellentétben az öntöttvasból készültek corporaival, a szenvedés, és a fájdalom tükröződik. Készítője Szonda István elmondta, hogy mielőtt hozzáfogott volna a kereszt elkészítéséhez, felkereste a település feszületeit. Tanulmányozásaik után úgy döntött, olyan corpust készít, ami kifejezi azt a szenvedést és fájdalmat, amit Jézus a keresztfán elszenvedett bűneinkért.

A család a corpuson kívül Szűz Mária és Magdolna alakjait is el akarta készíttetni, de a gyakori rongálások miatt lemondtak erről. Helyükre a Hozsannna 82. énekének egyik versszakát vésették, mely így szól:

*Szentháromság dicsérjenek
Üdvösség kútja mindenek
Legyen győzelmünk
Add meg ezt*

A 2001. tavaszára elkészült keresztet Iványi László endrődi plébános még ez év április 29-én felszentelte. (14. kép) A család nagy gonddal készült az ünnepre. Meghívókat készítettek saját kezűleg. A templom hirdető táblájára is kifüggesztettek egy plakátot, s a misén is kihirdették. Szerették volna, ha örömeikben mások is részesülnének.

Az ünnepség délelőtt 11 órakor kezdődött. A feszületet mise keretében szentelte fel a plébános. Mise után a vendégeket süteménnyel kínálták meg. A szűkebb családot pedig ebédre invitálták. Az ünnep befejező aktusaként a tájházban dr. Dénes Zoltán újrjázi plébános tartott előadást a kereszténység jelképeiről.

A Harnos család azóta is csillogó szemmel, meghatottan emlékszik vissza erre a napra. Hálájukat a megjelenteknek úgy köszönik meg, hogy minden évben a felszentelés évfordulóján misét mondatnak a résztvevők lelki üdvéért. Az

²² Endrőd külterülete

ötéves évfordulóra pedig ismét egy nagyobb ünnepséget akarnak rendezni a keresztnél.

A feszületet a család gondozza. Harnos Vincéné minden héten egyszer egyedül, vagy fiával kimegy rendbe tenni a keresztet. Friss virágot visznek. A feszület környékét kigyomlálják. Ilyenkor elimádkoznak egy Miatyánkot, vagy egy tizedet a rózsafüzérből. Mindenszentekkor gyertyát is gyújtanak.

A rendszeres gondozás sem tudja megvédeni a keresztet a garázdálkodóktól. Nem telik el úgy év, hogy egy rosszakaratú ember kárt ne tegyen benne. Legutoljára a feszület kerítését rongálták meg. Mindezek ellenére a család úgy érzi, mégis csak fontos volt, a kereszt felállítása.. Hiszen akadnak olyan emberek is, akik virágot visznek, és elmondanak egy imát a kereszt tövében. Vagy elhaladva előtte keresztet vetnek, úgy ahogy őseink tették. Felelevenítve ezzel olyan szokásokat, melyek az idő folyamán feledésbe merültek.

Hunya József keresztje

Ma a hunyai templom előtt álló keresztet Hunya József és felesége Giricz Ilona állította 1868-ban kondorostanyai birtokán hálából, amiért meg tudta venni ezt a földet. A feszület fából készült. Az évek folyamán azonban elkorhadt. Így 1886-ban Schiefner Ede plébános 40 forint kiutalását kérte a kereszt alapítványából felújítására.²³

Mai helyére 1897-ben került. Ebben az évben épült ugyanis a kondorostanyai templom. Az akkori plébános Grócz Béla szerette volna, ha a feszület oda kerülne. Ezért benyújtotta a kereszt áthelyezési kérvényét a váradi püspökhöz. Az engedélyt megkapta²⁴. Ekkor készült el a mai is látható kereszt. A kereszt és talapzata műköből készült, rajta lévő corpus pedig homokkőből. A kereszt talapzatán pedig a következő szöveg olvasható: KÉSZÍTTETTE HUNYA JÓZSEF ÉS NŐJE GIRICZ ILONA 1868. (15. kép)

Göndör Tímár Mátyás keresztje

A Szűz Mária mellékalakos öntöttvas keresztet a levéltári források szerint 1907-ben állította hálából Göndör Tímár Mátyás és felesége Csúvár Mária kondorostanyai földjükön.²⁵ Ezt bizonyítja a kereszten található felirat is. ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÁLLITATTA TIMÁR GY. MIHÁLY ÉS CSÚVÁR MÁRIA 1907. A hunyaiak ökumenikus feszületnek nevezik. A kereszt Hunyától 3–4 km-re a kondorosi határnál áll. (Tőle 3 méterre található a határkő.) Régen az itt lakók a nagy távolság miatt, nem tudtak minden vasárnap elmenni a templomba. Ilyenkor összegyűltek a keresztnél, imádkoztak, énekeltek. Nemcsak a kondorostanyai katolikus hívek, hanem Kondoros határában élő evangélikusok is. Együtt imádkoztak a feszületnél. Ezért az itt élők elnevezték ökumenikus keresztnek. (16. kép)

²³ Keresztek, Szent János kápolna iratai, IV. csoport, 22. acta

²⁴ Keresztek, Szent János kápolna iratai, IV. csoport, 22. acta

²⁵ Keresztek, Szent János kápolna iratai, IV. csoport, 22. acta

A kereszteknel pap vezetésével egyházi szertartásokat, liturgikus eseményeket is szoktak tartani. Mindenekelőtt olyan szertartásokat, melyek a Szent Kereszt tiszteletéhez kapcsolódnak. Ilyen ünnepek voltak az áldozócsütörtök előtti keresztjáró napok is. Kondorostanyán az 1940-es évekig megtartották ezt az ünnepet. A szokás az V. századból a franciaországi Vienne-ből származik. A várost sok csapás érte. Ekkor Mamertus püspök vezetése alatt bűnbánó és könyörgő körmenetet tartottak, hogy a város megmeneküljön. Innen terjedt el később ez a szokás az egész egyházban. A magyarok azonban ezt a bűnbánó körmenetet kibővítették, és kivonultak a határban lévő keresztekhez is.²⁶

Áldozócsütörtök előtt hétfőn, kedden, és szerdán mise után a templom előtt gyülekező hívek papjukkal együtt, körmenetben kivonultak egy-egy határban található kereszthez. A kondorostanyaiak első nap a Vak Tímár Péter keresztjéhez mentek, másodikon a temetőihez, majd harmadik napon a Göndör Tímár-keresztjéhez. Ha az idő esős volt, a Göndör Tímár keresztje helyett a templom előttinél imádkoztak. A körmenet elején ment a keresztvivő, és a zászlóvivők. A feszületet mindig egy iskolásfiú vitte. A zászlóvivők után mentek a gyerekek, akiknek ezeken a napokon nem volt tanítás. Ezután következtek az asszonyok, majd a férfiak. A körmenet legvégén ment a pap a ministránsokkal. Útközben rózsafüzért imádkoztak, énekeltek. Egyik adatközlőm szerint ekkor énekeltek a *Jézusomnak szívéen megnyugodni...* kezdetű éneket. A kereszthez kiérve elimádkozták a *Processiót*, azaz a *Mindenszentek litániáját*. Majd ezután következtek a könyörgések a bűnbocsánatért, pápáért, a pogányokért és az eretnekekért, az esőért, a száraz időért, és a békéért. Majd körmenetben énekelve és imádkozva visszamenetek a faluba.

Endrődön is voltak keresztjáró napok, melyek feltehetőleg a fentiek szerint zajlottak. De egyetlen egy adatközlőm sem tudott róla bővebb leírást adni. Arra a kérdésemre is, hogy melyik keresztekhez mentek eltérő válaszokat kaptam. Egyesek szerint a Templom-zugihoz, a gyomavégihez, és Vaszkó-keresztjéhez, azaz a három útszéli feszülethez. Mások szerint viszont a templom előttihez, a Templom-zugihoz, és a Kálvária nagykeresztjéhez.

Tímár család keresztje

Ma Endrőd-Mezőberény határában álló keresztet a hunyaik, és az endrődiek szerint Vak Tímár Péter állította hálából, amiért élve visszatért az I. világháborúból. Amikor megkerestem Tímár Péter lányát, Tímár Jolánt, hogy interjút készítsen vele, kiderült, hogy a feszület sokkal régebb óta áll ott. A családi feljegyzések szerint ugyanis a kereszt alapítványát Tímár János, Tímár Péter rokona tette. A pontos évszámot azonban nem tudjuk. Feltehetőleg valamikor az 1800-as évek első felében, mert a kereszt első írásos említése 1863-ból való. Ekkor kéri ugyanis a feszület áthelyezését a Simai-zugból Kondorostanyára. Ekkor vehette meg Tímár János azt a földet, ami a mai napig a család tulajdonában van.²⁷

²⁶ Cantus Cantorum 1959. 247.

²⁷ Historia Domus 46.

Kíváncsi voltam azonban miért tudja a faluban mindenki úgy, hogy a keresztet Vak Tímár Péter állította. Első találkozásunkor a lánya sem tudott válaszolni a kérdésekre. Mikor pár hét múlva újra beszélgettünk, elmondta rájött, miért gondolja mindenki azt, hogy az édesapja állította a feszületet. A válasz roppant egyszerű volt. A fakereszt az 1910-es évek végén végleg elkorhadt. Így Tímár Péternek újat kellett vásárolnia. Ekkor állították fel azt az öntöttvas keresztet Szűz Mária mellékalakkal, ami ma is látható. A hunyaiak, és az endrődiek emlékezete azonban a férfi szerencsés hazatérését a háborúból, és a kereszt újraállítását az idő folyamán összevonta. Ezért tudja ma mindenki úgy, hogy a feszület Tímár Péter keresztje. Pedig a keresztben a következő olvasható: ISTEN DICSÓSÉGÉRE ÁLLITOTTA TÍMÁR CSALÁD 1863. (17. kép)

A kereszt, mint már a fentiekben is írtam a keresztjáró napok alkalmával egyházi szertartás helyszíne volt. Ezenkívül búcsújáró keresztként is funkcionált. A kondorostanyaiak ugyanúgy, mint az endrődiek minden évben pünkösdkor elmentek a máriaradnai búcsúra. Pünkösöd vasárnap előtti kedden indultak, a reggeli mise után. A hozzátartozók elkísérték őket a Tímár keresztig, ahol a pap beszédet intézett a búcsúsokhoz, melyben felhívta a figyelmet a búcsújárás igazi céljára. Ezután a búcsúsok útnak indultak.

Az endrődiek is jártak Máriaradnára búcsúba, és itt is megvolt az a szokás, hogy a pap a hozzátartozókkal együtt elkísérte a község egy keresztjéig a búcsúsokat,²⁸ de egyik adatközlőm sem tudta megmondani melyikhez.

Pintér-Seidl-kereszt

A keresztet 1995-ben állította Pintér Hermína és a Seidl család Hunya határában. A Pintér család 1994-ben visszakapta 1950-ben erőszakkal elvett földjét. Pintér Hermína ekkor úgy döntött, hogy hálából felállít egy keresztet visszakapott földjük szélén. Miután a szóbeli engedélyt megkapta a községtől a kereszt felállítására, megkérte a mezőberényi sírkövest, hogy készítse el a keresztet és a talapzatát műköből. A Seidl családhoz pedig azzal a kéréssel fordult, hogy vásároljanak egy corpust. A család kérését teljesítették, megvették a corpust, de nem engedték kifizetni. Így akarták megköszönni azt, hogy amikor 1950-ben kitelepítették őket Budapestről Hunyára, a Pintér család befogadta őket. A keresztre a két család kérésére a következő feliratot vésete fel készítője: DÍCSÉRTESSEK A JÉZUS KRISZTUS 1995. Köszönetet mondva így az Istennek, hogy azokban a nehéz időkben sem hagyta őket magukra.

A kereszt felszentelésére 1995 nyarán került sor. Egy vasárnapi mise után a hívekkel együtt kimentek a feszülethez, ahol Petrovszky György atya és Seidl Ambrus plébános megáldotta a keresztet. Ünnepséggel a család megvendégelte a résztvevőket. Az elmondottakat Seidl Marietta is megerősítette.

A feszületet a család gondozza. Korábban Pintér Hermína minden héten kiment a határba, hogy rendbe hozza, friss virágot tegyen a keresztre. Ilyenkor

²⁸ Fülöp Imre radnai búcsújárásról szóló kéziratában leírta, hogy a pap kikísérte őket a határban lévő keresztig, de nem említi melyikhez. Kiss 1995. 43.

mindig elmondott egy-egy imát is. Ma azonban már csak ritkán tud kimenni. Így helyette testvére és annak felesége gondozza.

A keresztet többször megrongálták. Kerítését kidöntötték, a talapzatból levettek egy darabot. Így állandó javításra szorul. Néhány évvel ezelőtt a corput is ellopták, mivel azt hitték, hogy értékes fémből készült. A család ekkor egy újat készíttetett homokkőből. Később az eredetét is megtalálták a kamuti árokba dobva, de nem tették vissza. (18. kép)

Varga András keresztje

Ez a kereszt nem az endrődi, hanem a dévaványai egyházhoz tartozik. De mivel a fészület állítója endrődi lakos volt, és a két község vallási életében jelentős szerepet játszott, fontosnak tartom, hogy erről a keresztől is szóljak.

A dévaványai határban a köleshalmi dűlőn álló fészületet Varga András és felesége Balla Amália állíttatta. A család az 1860-as években itt vásárolt földet, amiből meggazdagodtak. Ezért hálából földjük végébe felszenteltettek egy fakeesztet. Ez azonban igen hamar elkorhadt. Ezért Moldoványi Gyula plébános 1896-ban arra kérte az egri püspökséget utaljon ki pénzt az alapítványából, hogy újat állíttasson. A pap egri püspöknek tett részletes beszámolóiból, kérvényeiből pontos képet kaphatunk az egykori keresztől.

A különböző mesterektől kért költségvetések közül Starcsikay Soma szarvasi szobrász ajánlatát fogadta el. A 4 m 26 cm magasságú kemény szürke kőkereszt, rajta aranyozott vésett szöveggel és öntöttvas corpuossal 165 forintért készült el. A fészületet be is kerítették vassodronyból készült kerítéssel, amit szintén a szarvasi mester munkája.

Moldoványi plébános Starcsikay Somával kötött szerződésben leszögezte, hogy a keresztnek még 1896. május 15-ig el kell készülnie, és egy évig jótállást kell vállalnia a szobrásznak. A kereszt azonban nem készült el a meghatározott időre. Ezt bizonyítja az a levél, amit a ványai plébános írt az egri püspöknek, melyben arra kéri a püspököt, engedélyezze a kereszt felszentelését 1897. májusában.²⁹

Amikor másfél évvel ezelőtt a keresztnél jártam, nagyon rossz állapotban volt. Alig lehetett megközelíteni, annyira benőtte a gaz. Talapzatából kődarabok törtek le. A fészületen lévő írást szinte olvashatatlanságig tönkretette az idő. Csak nagy nehézségek árán tudtam elolvasni a szöveget: JÉZUSOMNAK SZENT KERESZTJE, ADD HOGY ITT TÉGED, MINDIG SZERESSÜNK, S ÁLDD MEG AZOKAT, KIK E HELYEN HOZZÁD FOHÁZKODNAK

Az öntöttvas kereszt eltűnt. Helyén egy vasból készült fészület található, amit az utóbbi években állítottak fel. A corpus felerősítésére szánt lyukakat kifúrták, de a corpus soha nem került rá vissza. (19. kép)

Interjúkészítemem során tudtam meg, hogy az ükunoka kérésére 2004 novemberében felújították, és jövő tavasszal újból felszentelik. Így egy újabb felújított fészülettel fog gazdagodni Dévaványa.

²⁹ Keresztalapítványok IV. csoport

A kereszt az 1930-as évek közepéig fontos szerepet töltött be a két falu életében. Régen minden évben az endrődiek július 26-án Szent Anna napkor búcsúra mentek Dévaványára. A dévaványaiak ennek a keresztnél fogadták az endrődieket. Egyik adatközlőm részt vett gyermekkorában, az 1930-as évek elején ezen a búcsún. A nagynya vitte el jutalomból, mivel abban az évben nagyon jól tanult.

A dévaványaiak a templom előtt gyülekeztek, majd onnan közösen körmenetben *processióval* kivonultak a kereszthez, és várták az endrődieket. Azok a búcsúsgazda vezetésével imádkozva, énekelve jöttek. Elöl a búcsúsgazda mellett jött a keresztvivő fiú és Rácz Pál harmad rendi ferences szerzetes, aki egész évben búcsúkra járt. Ezután következtek a zászlóvivők, a gyerekek, az asszonyok, és utoljára a férfiak. A kereszthez érve köszöntötték egymást, majd elimádkozták a Mindenszentek litániáját. Ezután bevonultak a faluba. Elöl ment a két kereszt, és Rácz Pál, majd utána szép sorban a többiek a fentiekben leírtak szerint. Akik arra jöttek, meglátva a búcsúsokat félre álltak, és a férfiak megemelték kalapjukat, míg a nők keresztet vetettek. Csak azután folytatták útjukat, miután már elvonultak a búcsúsok. A templomhoz érve a zászlók tisztelegtek az ott álló kereszt előtt, Rácz Pál pedig elmondott egy imát. Ezután bevonultak a templomba.

Fogadalmi kereszték

A fogadalmi kereszték többségét betegségek, járványok idején, háborúk után állították. Olyan eseményekről tanúskodnak, melyek a község tudatában élnek. A fészületeken azonban nem látható semmilyen jel, vagy szöveg, ami arra utalna, miért állították őket, de erre nincs is szükség, hiszen minden ember ismeri a történetüket.

Kondoros úti Szujó-kereszt

A község szélén álló fészületet Hunya Mátyás állíttatta 1842-ben. A család egyik tagja nagyon megbetegedett, és akkor megfogadták, ha felgyógyul, keresztet állítanak. Az endrői plébániai levéltárban csak egyetlen dokumentumot találtam róla. 1886-ban Schiefner Ede plébános a kereszt alapítványából 70 forint kiutalását kérte, a megrongálódott kereszt felújítására.³⁰

Ma a fészületet Szujó-keresztként ismeri mindenki a községben. A 20. század elején ugyanis Hunya Mátyás házát Szujó György vette meg. Így a Szujó család gondozásába került át a fészület.

A jelenlegi kereszt öntöttvasból készült, rajta térdeplő angyal mellékalakkal. Feltehetőleg 1922-ben került felállításra ez a kereszt, mert a Hitoria Domus szerint a kereszt alapítványából pénzt utaltak ki megújítására.³¹ (20. kép)

³⁰ Keresztek, Szent János kápolna iratai, IV. csoport 22. acta

³¹ Historia Domus 209.

Ridegvárosi Szujó-kereszt

A kereszt felállításáról nem maradt fenn írásos dokumentum. Az endrődiek úgy tudják a Katona család tette a fészület alapítványát. Mindegyik unokájuk meghalt, ezért megfogadták, ha a születendő gyermek életben marad, keresztet állítanak földjükre. Később Katonáék a telküket eladták Szujó Antalnak, akik tovább gondozta a fészületet. Ma a közelben élők visznek egy-egy csokor virágot a kereszthez, és tisztán tartják.

A fatalapzaton álló kereszt öntöttvasból készült. A corpuson kívül egy térdeplő angyal található rajta. (21. kép)

Dobos Tímár József és Mihály keresztje

A fészületet 1917-ben állította Dobos Tímár József és fia Mihály, Endrődhöz tartozó csejti földjükön. Tímár Mihály harcolt az I. világháborúban. A család megfogadta, hogy ha életben hazatér felállítanak földjükön egy keresztet. A fészület és a történetét minden csejti ember ismerte. Ha elmentek előtte a nők keresztet vetettek, a férfiak kalapjukat levették. Gyakran meg is álltak előtte, megpihentek, elmondtak egy imát, majd folytatták útjukat.

A keresztet sokáig a család gondozta. Tímár Mihály menyje elmesélte, hogy minden héten köteles volt kimeni a fészülethez rendbe tenni, friss virágot vinni. Húsvétkor, és karácsonykor minden nap ellátogattak a kereszthez. Ha nem tudtak bemenni a misére, a keresztnél imádkoztak.

A fészület ma már nem található meg Csejten. Varjú Imre és felesége vitte magával Cserkeszőlőbe. A kereszt ugyanis éveken keresztül gondozatlanul hevert a Berettyó partján. A család megtalálta, és a cserkeszőlői temetőbe vitte, ahol éveken keresztül állt. Néhány évvel ezelőtt azonban fiuk dr. Varjú Imre kanonok elvitte, és saját plébániáján állította fel.

Az idős csejtiek szerint a fészület fatalapzaton álló öntöttvas kereszt volt Szűz Mária mellékalakkal, tehát ugyanolyan, mint a például az Ó-szarvasvégi temető keresztje. Vassodrony kerítéssel volt körbekerítve.

Dinya István keresztje

Az Ugaron a kondorosi út mentén található fészületet Dinya István és felesége állította 1903-ban.³² A szülőknek már a kilencedik gyermekük halt meg. Egy évnél tovább egyik sem maradt életben. A szülők megfogadták, ha a tizedik gyermekük megszületik és megmarad, birtokukon keresztet állítanak. 1891-ben megszületett Dinya Franci néni. Miután a család beköltözött Endrődre, a kereszt évtizedeken keresztül elhagyatottan állt. 1996-ban Franci néni két lánya Vaszkó Irén kérésére felújította. Azóta is ők gondozzák a keresztet. (22. kép)

³² Keresztek, Szent János kápolna iratai, IV. csoport, 22. acta

Iskolakereszték

Endrőd nagy külterülettel rendelkezett. A katolikus egyház itt iskolákat épített, hogy az ott lakó gyerekek is részesüljenek oktatásban. Minden egyházi iskolában vagy az udvarán állt egy kereszt, amit az ott élő családok egyike adományozott az egyháznak. A fészület a templom szerepét töltötte be. Sokszor tartottak itt istentiszteleteket azok számára, akik a nagy távolság miatt nem tudták a községbe menni misére.

Szent Imre iskola keresztje

1872-ben kezdte el működését Öregszőlőben a szőlőkerti iskola.³³ Tiszta János 1881-ben 20 forint alapítványt tett az egyháznak, hogy ebből az összegből keresztet állítsanak az iskola mellé.³⁴ A fészületet kőtalapzatra helyezték. A kereszt öntöttvasból készült. A corpus alatt Szűz Mária látható a halott Jézussal, és két angyallal. Endrődön, és határában csak ezen az egy kereszten van Pietà ábrázolás.

1909-ben a fészület kőalapzata és kerítése javításra szorult. A munkálatok elvégzésére a kereszt alapítványából kiutaltak 44 koronát, és 52 fillért. A javítást ifj. Árvay Imre kőműves végezte el.³⁵ (23. kép) Tiszta János később is lelkén viselte az iskola sorsát. 1892-ben 100 forintot hagyott az iskolára, hogy az épületet felújítsák, és tanszereket vegyenek rajta. Az összeget azonban kölcsönadták a kisdédóvók pénztárának.³⁶ A fészület az évtizedek során nagyon megrongálódott, félig kidőlt. 1990-ben a Honismereti Egyesület hozta rendbe.

Pogány iskola keresztje

A Pogány Frigyesről elnevezett iskolát az 1920-as években kezdte el építtetni Csernus Mihály atya Kondorostanyán az Iványi sortól 2 km-re. Abban az időben még nagyon sokan éltek arra. Így szükség volt az ottani gyerekek képzése miatt az iskolára.

Az iskola számára a keresztet Hunya László, és felesége Hunya Julianna adományozta 1926-ban. A fészületet az épület déli részén egy falba mélyített kis fülkében helyezték el. Az iskolát az 1980-as években lebontották. A keresztet ekkor vigyázó kezek a hunyai plébániára vitték. A padláson porosodott éveken keresztül. Pintér Hermína találta meg, amikor saját keresztje számára corpust keresett. Miután megtalálta azt tanácsolta Hunya Bélának, Hunya László unokájának, hogy állítsák fel újra házuknál. Lengyel atya, Hunya akkori plébánosa is erre biztatta. Így a család úgy döntött, hogy a nagyszülők emlékére felállítják portájukon. A fészület felszentelésére 1997. tavaszán került sor. Egyik vasárnapi mise után a hívek kivonultak a kereszthez, és Iványi László plébános megáldotta.

³³ GYURICZA 2001. 108.

³⁴ Kereszték, Szent János kápolna iratai, IV. csoport 22. acta

³⁵ Kereszték, Szent János kápolna iratai, IV. csoport 22. acta

³⁶ GYURICZA 2001. 108.

Az öntöttvas kereszten Szűz Mária és Szent József látható, és tábláján a következő felirat olvasható: HUNYA LÁSZLÓ, HUNYA JULIANNA 1926. A keresztet Hunya Béla és felesége gondozza, annak ellenére is, hogy átköltöztek Gyomára. Minden évben lefestik egyszer. Kigyomlálják a környékét. Friss virágot visznek. Amíg ott éltek, Hunya Béláné minden este kiment a feszülethez, és elmondott egy imát. Ünnepeken gyertyát gyújtottak. Ma már azonban csak évente négyszer-ötször látogatják meg a keresztet. (24. kép)

Gonda Mátyás keresztje

A feszületet Gonda Mátyás és felesége Vaszkó Rozália állította Endrőd határában rigalyosi földjükön. Szándékukat már 1902-ben jelezték az endrődi plébánosnak, de csak 1904-ben hagyta jóvá a váradi püspök. A hosszú várakozás oka az volt, hogy a család a kereszten kívül még 400 négyszögöl földet is adományozott az egyháznak iskolaépítés céljára. Az ajándékozási szerződésben Gonda Mihály kikötötte, hogy az iskolának a kereszt mellett kell megépülnie. Az egyház azonban nem akart ide iskolát építeni. Ezért a püspök leveleiben arra utasította Zelinka János plébánost, hogy próbálja azt elérni, hogy a földterülettel az egyház szabadon rendelkezessen. Ha kell, akkor eladhassa, és az összegben új földet vásárolhasson az iskola számára, vagy másik iskola építésére fordíthassa. Végül is a váradi püspökség 1904. decemberében, elfogadta az alapítványt, és a felajánlott 50 korona főpénztári befizetéséről nyugtát küldött.³⁷ Az iskola azonban soha sem épült meg Rigalyoson.

A kereszt viszont, azóta is ott áll. Szonda István a tájház vezetője hozatta rendbe. A feszület öntöttvasból készült, amin egy Szűz Mária mellékalak látható. A kereszt tábláján ez olvasható: ÁLLITOTTA GONDA MÁTYÁS 1904. (26. kép.)

Vida-kereszt

Sokszor láthatunk feszületeket szántóföldek mellett, szőlőskertekben. Ezek feladata az, hogy megvédjék a termést a különféle természeti csapásoktól (jégesőtől, szárazságtól). Ezeknél a keresztelnél aztán évről évre búcsúkat, körmeneteket tartanak.³⁸

Endrőd külterületén Öregszőlőben is áll egy ilyen kereszt. Öregszőlő régen, mint ahogy a neve is mutatja, szőlőskertekből állt. Több endrődi lakosnak volt itt szőlője. 1888-ban egy Vida nevű inspektor állítatott kertje végébe egy feszületet, hogy a termést megvédje a természeti csapásoktól. A kereszt öntöttvasból készült, rajta corpus, és Szűz Mária mellékalak volt. Érdekessége az, hogy az alsó részére szőlőszemeket, és szőlőleveleket véstek díszítésül. Ezzel is szemléltetve helyét. A feszületen volt egy tábla is, amin az állítató neve, és a kereszt készítésének ideje állt. Az évek alatt tönkrement, kettétört, de egy gondos kéz megtalálta, és elvitte a tájház igazgatójának. Ma is ott őrzik a táblát. A rajta található szöveg azonban olvashatatlan. (27. kép)

³⁷ Keresztek, Szent János kápolna iratai, IV. csoport 22. acta

³⁸ BARTHA 1992. 59.

A feszületet azonban ma mindenki csak Bordács keresztként ismeri. Az 1920-as években ugyanis Csernus Mihály plébános a kereszt helyére iskolát építtetett. Így az átkerült Bordácsék portájára, akik évtizedeken keresztül gondozták. Sajnos, nem találtam írásos dokumentumot arra vonatkozólag, hogy a keresztnél búcsúkat, körmeneteket, vagy más egyházi szertartásokat tartottak volna. Adatközlőim sem tudtak erről.

Szent János kápolna

Az utak mentén, a határban álló feszületekkel sok tekintetben párhuzamos vagy azonos funkciókat látnak el a szabadtéri szobrok, kápolnák. Jelentésük azonban kevésbé univerzális, szorosabb összefüggést mutatnak az ábrázolt szent kultuszával. A leggyakoribb okok, melyek ilyen szabadtéri szobrok állítására vezetnek, a település területének, határának, lakóinak, gazdasági működésének védelme a külső csapásoktól, bajoktól.³⁹

Szinte minden településen megtalálható a hidakon, vagy azok mellett Nepomuki Szent János szobra. Endrőd sem kivétel ez alól. Ma a község főterén álló Szent János kápolna alapítványát Berta János tette 1816-ban. A kápolna azonban csak 1829-ben lett kész, ugyanis ez év júliusában áldotta meg a váradi püspök.⁴⁰ Adatközlőim szerint a kápolna a mai Hídfő Étterem előtt állhatott, a gyomai, a szarvasi, és a mezőtúri utak kereszteződésénél, a Köröstől 100 méterre. (28. kép.)

Az időjárás okozta károk miatt 1866-ban javításra szorult, ezért 70 forintot kiutaltak az alapítványából. 1892-ben pedig vassodronnyal kerítették körbe.⁴¹ Az írásos dokumentumok 1914-ben újabb javítási munkálatokról számolnak be, melyet Zelinka János plébános vezetésével hajtottak végre. A kápolna zsindeletét kicserélték, falait újra vakolták és meszelték.⁴² A kápolnát aztán 1938-ban áthelyezték az Ó-szarvasvégi temetőbe.⁴³ 2003-ban azonban a Körösök Vidékéért Egyesület azzal a szándékkal fordult Iványi László plébánoshoz, hogy engedélyezze a szobor újbóli felállítását a község főterére. Az atya az engedélyt megadta. Így kerülhetett sor 2001. október 23-án az endrői Nepomuki Szent János kápolna felszentelésére. A kápolnát az 1938-as tervek szerint készítették el. (29. kép.)

Arról nem tanúskodnak az írásos források, milyen szerepet játszott Endrőd egyházi életében. Tartottak-e egyházi szertartásokat, keresztjáró napok alkalmával, vagy más ünnepekor kivonultak-e körmenetben a kápolnához. Ma semmilyen funkciót nem tölt be, nem aktív részese a község egyházi életének.

³⁹ BARTHA 1992 .59

⁴⁰ Historia Domus 24.,39.

⁴¹ Historia Domus 46., 116.

⁴² Keresztek, Szent János kápolna iratai, IV. csoport 22. acta

⁴³ Keresztek, Szent János kápolna iratai, IV. csoport, 22. acta

Eltűnt keresztek

Levéltári kutatásaim során olyan keresztek alapítványára, javítási költségvetéseire, ajándékozási szerződéseikre is rábukkantam, amelyek ma már nem találhatók meg Endrődön és határában. Ezeknek a feszületeknek a történetéről, felállításuk körülményeiről, vallási életben betöltött szerepükről nem tudunk semmit, vagy csak nagyon keveset. Mégis fontosnak tartom, hogy szóljak ezekről is pár szót, hiszen csak így válik a település szakrális emlékeinek képe teljesé. A keresztek kronológikus sorrendben mutatom be.

A csejti temető keresztje

Endrődhöz tartozó Csej a 19. század végén egyházügyileg a gyomai plébániához tartozott. 1878-ban a gyomai Mikó Mihály atya azzal a kéréssel fordult a váradi püspökhöz, hogy utalja át a csejti temető keresztjének alapítványi tőkéjét. Kérelmét a püspök elfogadta, hiszen az ott elők folyamatos elköltözése miatt a csejti temetőt felszámolták. Az 1826-ban felállított keresztje is már régen elpusztult. Így a feszület 14 forint 70 krajcárnyi fenntartási tőkéjét kiutalták a gyomai katolikus egyháznak, hogy ebből fedezzék a templomkertben felállított gránitkőből készült kereszt költségeit.⁴⁴

Földi és Habzda-féle kereszt

A kereszt a kondorosi út mentén állt, feltehetőleg az adományozó Földi István földjén. A feszület állításának okát, és idejét nem tudjuk. A levéltári forrásokban 1878-ban bukkan fel először. Schiefner Ede endrődi plébános 1876. szeptember 28-án kérvényt nyújtott be a váradi püspökhöz, hogy a vihar miatt kidőlt kereszt helyreállítására a Tedlicsk-féle megyei alapból utaljanak ki megfelelő összegű pénzt. Az új feszületet Unger Antal vasgyárában készítettek. Sajnos nem találtam adatot arra, milyen lehetett. Föltevésem szerint valószínűleg a gyár Vas-és Sírkereszt katalógusának 33. számú, azaz Szűz Mária mellékalakos, vagy 34. számú, azaz térdeplő angyal mellékalakos keresztje lehetett. Föltevésem azon alapszik, hogy minden innen rendelt feszület e két típus valamelyike volt. A keresztről még említést tesznek a források 1890-ben: javításra szorul, ezért tőkéjéből 70 koronát utaltak ki.⁴⁵

Nagy Mihály keresztje

1894-ben újabb egyházi iskola nyílt meg Endrőd külterületén Kisperesen. Az intézet tervét és szerződését a váradi püspök hagyta jóvá.⁴⁶ Mint már korábban is említettem az előírások szerint minden egyházi iskolában fel kellett állítani egy keresztet. A kisperesi iskola öntöttvas feszületét Nagy Mihály helyi lakos 1895-ben tett alapítványából készítették el. Adatközlőim szerint gyakran tartot-

⁴⁴ Keresztek, Szent János kápolna iratai IV. csoport 22. acta

⁴⁵ Keresztek, Szent János kápolna iratai IV. csoport 22. acta

⁴⁶ GYURICZA 2001. 111.

tak szentmiséket az iskolában azok számára, akik nem tudtak bemenni a faluba a vasárnapi istentiszteletekre.

Wodiáner uradalom keresztje

Wodiáner Albert földesúr az ún. nagylaposi uradalomban 1872-ben iskolát építtetett. Az iskolát és tanítóit is az uradalom dotálta, de ide csak Wodiáner birtokán élő tankötelesek járhattak. Ez volt az első magániskola Endrődön és határában.⁴⁷ Wodiáner halála után özvegye, Aczél Zsófia keresztalapítványt tett 50 forint értékben az endrődi plébánián. Az egyháznak adományozott összegből egy öntöttvas feszületet állítottak fel az iskolánál. A keresztet a Grócz Béla plébános szentelte fel 1899-ben.⁴⁸ Sem a levéltári adatok, sem a Historia Domus nem számol be arról, hogy a feszület milyen volt.

Gellai kereszt

A keresztet Gellai Imre állíttatta nagyfoki birtokán⁴⁹. A feszületet és fenntartására szolgáló 50 koronát 1912-ben adományozta az egyháznak.⁵⁰ Az idősebb endrődiek szerint hálából állíttatta, hogy így köszönje meg mindazt a jót, amit élete során kapott a Jóistentől. Egyik adatközlőm még emlékezett arra, hogy minden évben Nagypéntek és karácsony délutánján a közelben élők kimentek a kereszthez imádkozni, énekelni. A nagy távolság miatt ugyanis nem tudtak hazamenni Endrődre a misére. Így ott a kereszt tövében imádkoztak. Az öntöttvas feszületen csak corpus volt, körülötte vassodronyból kerítés. A kereszt az 1970-es évek elején csatornaépítéskor eltűnt.

Iványi-Vaszkó kereszt

Iványi András és felesége Mészáros Borbála 8 négyszögöl földterületet adományozott Templom-zugi birtokából az egyháznak 1916-ban. Ezen az ajándékba adott területen Vaszkó István és neje Orbán Mária öntöttvas keresztet állíttatott saját költségén.⁵¹ Sajnos nincs adatunk arra, hogy milyen okból történt a kereszt-állítás, vagy hogy milyen rokon kapcsolat van a két család között. A források igen szűkszavúak. Adatközlőim sem ismerik a keresztet.

* * *

Ha keresztet elhelyezkedését alaposan megfigyeljük a mellékelt térképen, láthatjuk, hogy többségük a falu nyugati részén áll. Ennek a magyarázata nagyon egyszerű. A falu eredetileg a régi templom körül épült, azaz a mai Templom-zugban. Így az első keresztet ezen a területen állították fel. Később a sorozatos árvíz miatt a templomot az 1800-as évek elején a Körös keleti partjára építették. Ettől

⁴⁷ GYURICZA 2001. 116.

⁴⁸ Historia Domus 125

⁴⁹ Ma Fazekas-zug.

⁵⁰ Keresztek, Szent János kápolna iratai IV. csoport 22. acta

⁵¹ Keresztek, Szent János kápolna iratai IV. csoport 22. acta

kezdvé a keresztek többségét a falu délnyugati részén állították fel, mivel a falu erre terjeszkedett tovább. Azt is megfigyelhetjük, hogy a falu határában egy-egy nagyobb település felé vezető út mentén találunk egy keresztet. Ezek a feszületek jelezték a falu határát. A mai Endrőd keleti részén azonban mindössze csak két feszületet találunk a gyomavégi keresztet, és a gyomavégi temető keresztjét. Ennek az oka az, hogy a II. világháborúig ezen a területen szántók voltak.

A fentiekben bemutatott szabadtéri vallásos kisépítmények egyre fontosabb feladatot töltenek be a község életében. Az utóbbi időben nem múlt el úgy egy év, hogy Endrődön vagy határában nem állítottak, vagy újítottak volna fel egy keresztet. S ez csak tovább folytatódik. 2006-ban eddig két kereszt felszentelése van tervbe véve, de fáradtságot, és anyagiakat nem sajnáló lelkes híveknek köszönhetően további feszületek felállítását is tervezik. Remélem egyszer a hozzájuk fűződő szokásokat is felelevenítik.

Felhasznált irodalom

BARTHA Elek

1992 *Vallásökológia* Debrecen

GYURICZA Klára

2001 Az oktatás feltételeinek megteremtése Endrődön a dualizmus korában. In: Róza Olga (szerk.): *Mozaikok Gyoma és Endrőd történetéből.* Gyomaendrőd, 94–126.

IVÁNYI László

2004 *200 éves az endrődi Szent Imre templom.* Gyomaendrőd.

KISS Katalin

1995 Népszokások Endrődön, in. *Endrődi füzetek* 4. Gyomaendrőd.

RUDNER Nikolett

2001 Az élet újrakezdésének lehetősége 1700 és 1750 között Gyomán és Endrődön. In: Róza Olga (szerk.): *Mozaikok Gyoma és Endrőd történetéből.* Gyomaendrőd, 30–58.

SZONDA István

2004 A gyomaendrődi Tájház kereszt története, in. *Ethnica* VI/6. 164–165.

Források jegyzéke

Historia Domus, Endrőd, Plébániai Levéltár

Keresztek, Szent János kápolna iratai, IV. csoport 22. acta Endrőd, Plébániai Levéltár

Keresztalapítványok IV. csoport Eger, Püspöki Levéltár

Adatközlők

Galambos Sándorné szül. Katona Ilona (1912–)
Harnos Vince (1940–)
Harnos Vincéné szül. Bula Ilona (1949–)
Hunya Béla (1932–)
Hunya Béláné szül. Gyetvai Jolán (1940–)
Iványi László (1957–)
Pelyva Imréné szül. Hunya Ilona (1923–)
Pintér Bálint (1934–)
Pintér Bálintné szül. Tímár Jolán (1936–)
Pintér Béla (1930–)
Pintér Béláné szül. Uhrin Katalin (1942–)
Pintér Hermina (1927–)
Szonda István (1971–)
Tímár Mihály (1931–)
Vaszkó Irén (1921–)

Melinda Kulik

SACRED MONUMENTS IN ENDRÓD AND ITS CONFINES

Endrőd is situated in Eastern Hungary and it is surrounded by a huge land with farmsteads. Part of the farmland has gained its independency under the name of Hunya. The author discusses the types of the monuments of the area (wood, stone, cast iron crucifixes; bell tower; chapels) originating from the 19th and 20th centuries, their functions (cemetery crucifix, boundary mark, protective function, expression of gratitude, school crucifix), as well as the process through which they have changed in time and space and the customs that are connected to the crucifixes.

8/3/912

JELENTÉS

a nagyvárad i. sz. egyházmegyében nevezetesen a z. endrőd i alesperesi kerület
Endrőd plébániában az 1912 évi november hó 5-én tett egyházi alapít-
ványról, mely 1912 évi december hó 5-n kelt felsőbb rendelet következtében lett
helyben hagyva

1. Ki tette ezen alapítványt, vezeték- s keresztnév s állapot szerint?

Gellai Imre endrődi lakos.

2. Hol s mikor tétetett ezen alapítvány s minő helyhez van csatolva?

Tétetett Endrődön 1912 évi november 5-én is ugyanazon plébánia területéhez van csatolva.

3. Miből áll ezen alapítvány, készpénzből-e és hány forintnyi összegből vagy pedig fekvő vagyonból?

50 ötven (50) korona készpénzből.

4. Ki kezeli ezen alapítványt s minő jutalomért?

Kezeli a nagyvárad i. sz. egyházmegyei főpénztár díjtalanul.

5. Hol, kinek minő biztosítás, minő kamatra adható ki a tőkepénz?

A nevezett főpénztár 5% kára mellett melléti gyűjtésből.

6. Hol fekszik az alapítványi vagyon, vagy mi képviseli az alapítványt?

7. Minő hasznot hajt ezen alapítvány?

8. Mi végre tétetett ezen alapítvány, s minő kötelesség hárulik az abból részesülőkre?

9. Ki részesül s mennyi jutalomban ezen alapítványból s vajjon az alapítónak akarata szerint?

10. Eszközlőbe vétetett-e az alapítvány, s minő eredménnyel?

Az 50 kor tőlemlék 5% kamata:
2 kor 50 fillér.

Bejegyezve, hogy az endrőd-
szarvati határon Gellai Imre
által felállított vaskereszt fen-
tartására szolgáljon.

Az alapítványi összeg 1912. évi
december 5-én 4213/90 k. a
vételez be az egyházmegyei fo-
pénztárba.

1.1-1.3.: Gellai Imre által tett alapítvány jelentése

11. Vajjon az alapítványt magába foglaló rendeltetés az egyházmegyei hivatal tudtával határozott-e végre vagy nem!

Az alapítvány 1912. évi december 5-én 4216/1912 sz. a főpástor jóváhagyását nyert.

12. Az alapítványi oklevél hol tartatik?

Az alapítvány előszóval látványos, alapító levél minős, és az a régi vonatkozó főpástor iktatás, és a róvatos jelentés, karkatár az endrődi plebania irattárában.

13. Kincstári illetékköteles-e ezen alapítvány? ha igen, le van-e a vagyonszármazási illeték fizetve ezen alapítványból s mely okmány szerint? Jár-e utána, illetékegyenérték, mely időtől és mennyi?

Ezen egyházi alapítvány illeték mentes és illetékegyenérték sem jár utána.

14. Egyéb megjegyzések?

A kereszt helyén adománnyal egy 1000 for. az endrődi római kató. egyház nevére telektrőny vezetett.

Megjegyzés

Endrőd, 1912. december 11-én

Lelinka Imre
apó-plebania

Kelt _____

84 sz.
1913

Jóváhagyom.

Debrecen-Várad, 1913. év január hó 2. n.

Uti
püspök.

1.1–1.3.: Gellai Imre által tett alapítvány jelentése

Ajándékosai neveiről.

Ehely a Következőleg kötetelt meg.

1.) Gellai Imre andródi lakos ajándékozása a
Endrőd Községi határában lévő nagy mezei és rét-
halom régi kőbányánál, illetve a régi vasvési-
től körött fekvő 787. sz. és az új fenttörési felmérés szerint
arabban 884. sz. területet ^{teljesen} tartó/jogtulánálól 1. ar-
any 1 öle, a régi saját költőjén kisitendő Rom. Catholi-
kus jelleget tartó keresettel együtt, az andródi Rom. Catholi-
kus Egyházzal teljesan díjazással, valamint az ut.
Kereset fenttörési költőjén 50. arany ölelő Kereset
Kereset alapítványt ter, mely összeg a ut. Kereset
felállítását után az Egyház pénztárába befizeti. -

2.) Az andródi Rom. Cath. Egyház Keresetelésében kö-
töttelendő Zoltán Sándor plébános andródi lakos,
az alábbi pontban jelölt egy sz. területet, az ut. Kereset-
tet elfogadja és kifizetése után. -

3.) Ajándékos megengedi, hogy az átadott ingatlan az
Egyház nevére tulajdonképpen is átadasson. -

4.) Az átadott költőjén és a kifizetés illetéket
ajándékos fogja fizetni. -

Ezen szerződés felhívás és megmagyarázás után alá-
íratott. -

Aláírt Endrődön 1912. Szeptember 11-én

Előttünk mint tanúk.

Gellai Imre és X

így is mint írás

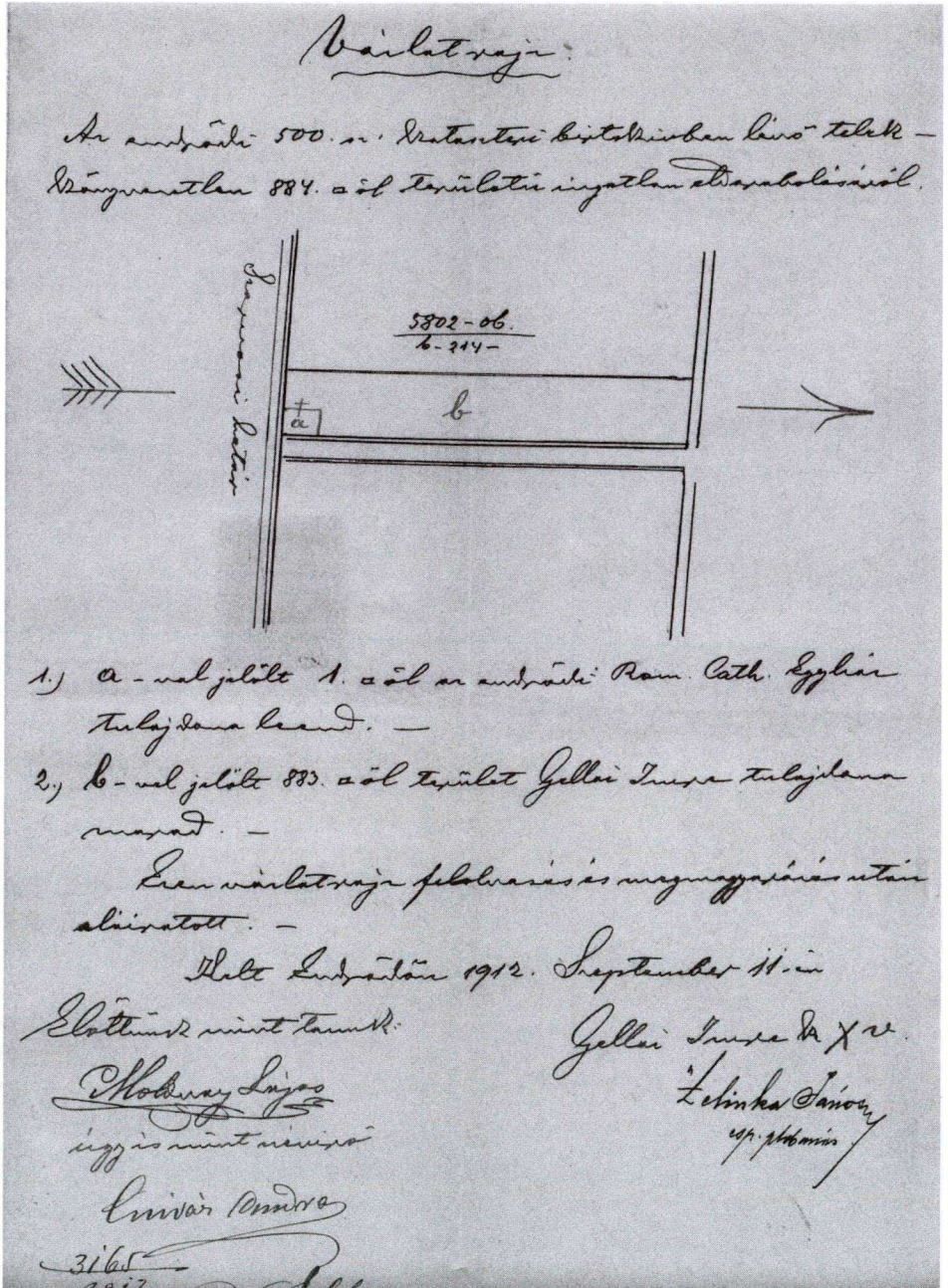
3165/1912.

Zoltán Sándor
plébános

Csivár A. D. H. K.

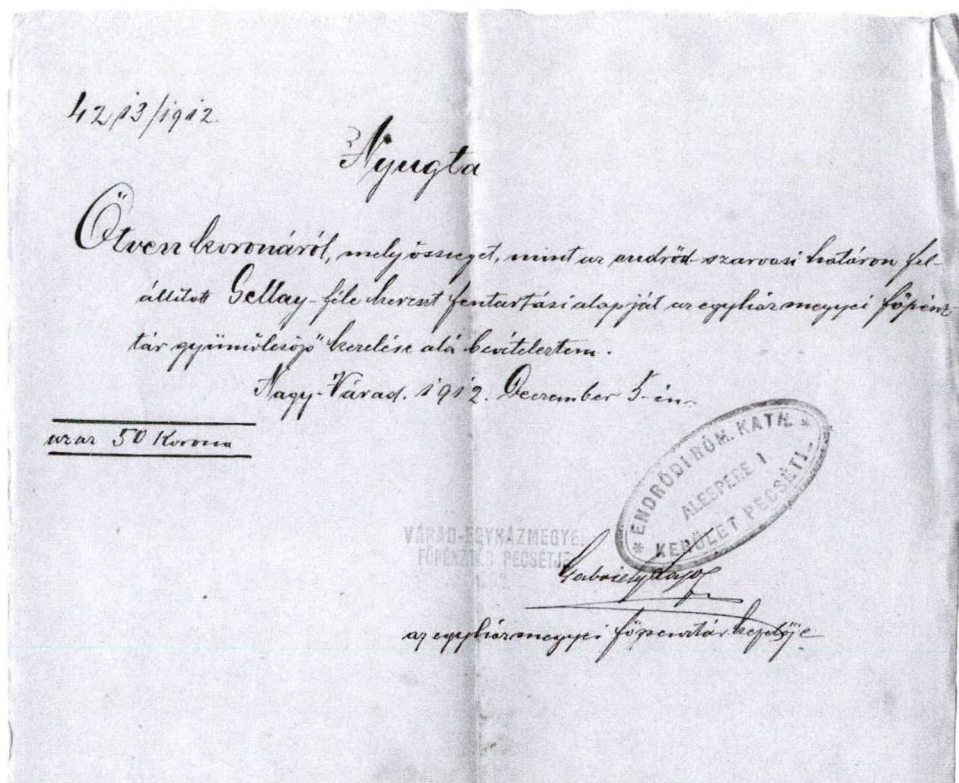
Előttünk mint tanúk.

2. Gellai Imre ajándékozási szerződése

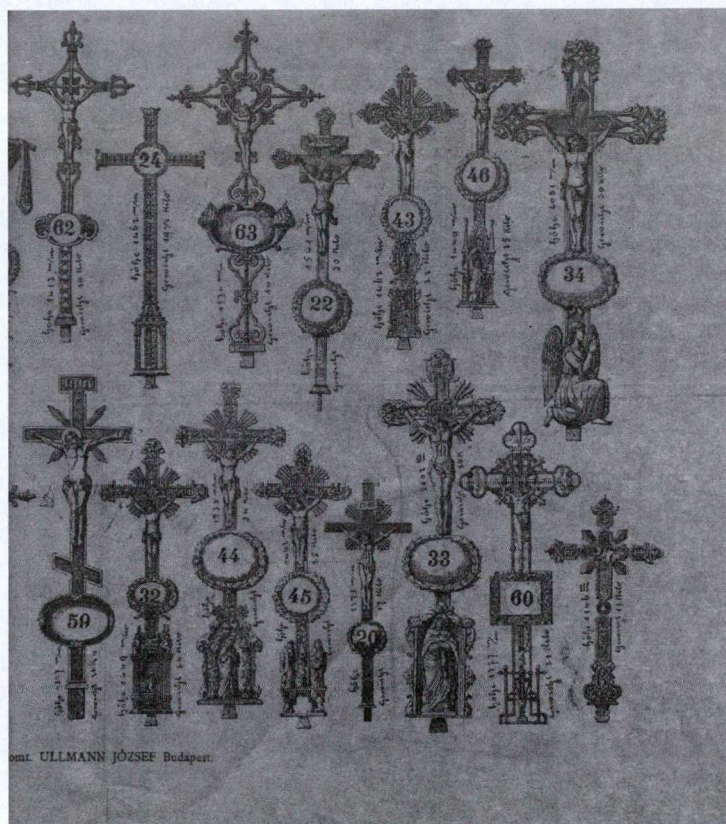
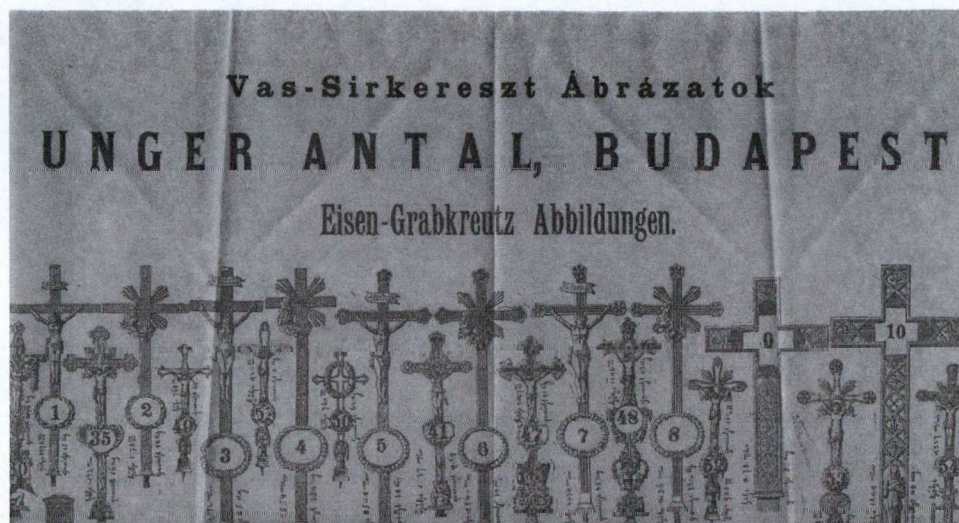

3. Gellai Imre egyháznak adományozott földjének vázlatrajza

4.: Göndör Tímár Mihály földadományának telekkönyvi végzése

5. Nyugta alapítványi pémzről

6.1–6.2. Unger Antal Vas- és Sírkereszt katalógusa.

ARJEGYZEK

UNGHER ANTAL^{TÓL} BUDAPESTEN

ÖNTÖTTVAS SÍRKERESZTEK, SÍREMLÉKEK, FESZÜLETEK ÉS MÁRIAKÉPEKRŐL

valódi arannyal aranyozva, bronzirozva, fényezve és nyers vashan, rajz szerint.

A fémre aranyozva 18-22 karátos, ezüstbe 80-90 % aranyat tartalmaz.

Sírkeresztek nyers vasból és aranyozva.

1 darab	sz.	1	2	3	4	5	6	7	8	9							
súly	kg	15	14	25	24	38	20	20	24	31							
nyers vashan	frt	4	4	6	6	7	6	40	6	20	7						
aranyozva		9	8	11	50	11	50	12	20	11	50	11	30	11			
1 darab	sz.	10	11	12	13	14	15	16	17	18							
súly	kg	48	112	19	55	31	42	49	56	40							
nyers vashan	frt	10	50	24	6	16	20	6	10	10	14	10	40				
aranyozva		17	30	11	30	23	11	25	15	30	16	23	20	20			
1 darab	sz.	19	20	21	22	23	24	25	26	27							
súly	kg	28	17	27	30	29	30	25	23	11							
nyers vashan	frt	7	40	4	50	7	7	5	6	50	5	60	3				
aranyozva		13	9	11	80	12	12	50	9	11	20	10	80	7	60		
1 darab	sz.	28	29	30	31	32	33	34	35	36							
súly	kg	75	81	14	32	24	80	80	16	20							
nyers vashan	frt	16	80	18	50	3	40	6	20	17	20	17	50	4	20	5	40
aranyozva		21	60	32	8	15	20	13	30	32	8	50	11				
1 darab	sz.	37	38	39	40	41	42	43	44	45							
súly	kg	17	20	30	32	9	24	22	31	23							
nyers vashan	frt	5	20	5	20	8	50	8	2	60	6	30	9	7			
aranyozva		10	10	50	16	15	20	7	50	12	70	12	20	15	50		
1 darab	sz.	46	47	48	49	50	51	52	53	54							
súly	kg	25	15	15	7	7	9	11	16	12							
nyers vashan	frt	7	3	40	4	20	2	2	60	4	5	4	70				
aranyozva		13	40	8	9	6	6	7	9	60	10	20	9	50			

Toronykeresztek.

1 darab	sz.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
súly	kg	52	102	112	190	100	56	42	20	24	34
nyers vashan	frt	20	38	40	70	30	28	25	15	16	25
aranyozva		35	58	60	100	36	39	36	28	30	38
1 darab	szám	3	60	61	111	111	211	311			
súly	kg	295	115	145	145	145	145	145			
nyers vashan	frt	105	50	60	75	100	60	50			
aranyozva		130	70	85	90	115	80	75			
1 darab	szám	3E	4E	5E	6E	7E	8E	9E			
súly	kg	184	341	420	2436	420	280	347			
nyers vashan	frt	100	140	280	800	260	190	90			
aranyozva		125	175	340	950	320	250	105			
1 darab	szám	10E	11E	12E	11B	31B	33B	22E			
súly	kg	58	409	380	365	280	157	946			
nyers vashan	frt	80	200	150	115	120	85	480			
aranyozva		100	260	170	135	145	105	540			
1 darab	szám	50B	51B	52B	60B	63B	64B	74B			
súly	kg	218	217	602	1400	590	616	146			
nyers vashan	frt	115	130	250	400	210	275	45			
aranyozva		135	150	300	450	250	310	56			

Az 5-6. számú síremlék izraelita sírokra a kereszt helyett tulipán díszítéssel 15 frt-al drágább.

Krisztus-test (Feszület) pombolya.

1 darab szám 11 18 21 26 35 46 56 63

7.1-7.2. Unger Antal Vas- és Sírkreszt árjegyzéke.

aranyozva	10	10	8	6	4	7	9	6	10	20	9	50
1 darab	sz.	57	56	57	58	59	60	61	62	63		
súly	kg	12	10	12	25	27	21	15	14	14		
nyers vasban	frt	4 80	3 80	4 60	8 75	6	5 80	4 80	4 70	4 75		
aranyozva		9 50	9	9 40	13 50	13	10	10	50	11		
1 darab	sz.	64	65	66	67	68	69	70	71	72		
súly	kg	17	13	30	8	20	23	40	47	43		
nyers vasban	frt	5	4 20	5 50	2 40	4	5 60	7 60	9	8 50		
aranyozva		12	11	15 50	8	10	13 50	15	14 50	14 50		

Mezőkeresztek.											
1 darab	sz.	1	2	71	99	101	102				
súly	kg	150	155	110	115	620	700				
nyers vasban	frt	40	50	42	32	185	225				
aranyozva		70	85	70	50	230	265				

Mezőkeresztek blanszkói talapzattal.											
1 darab	sz.	3	9	13	29E						
súly	kg	1120	440	220	81						
nyers vasban	frt	280	175	65	18 50						
aranyozva		350	220	80	32						

Falkeresztek.											
A kereszt fenyesselt fából, a feszület öntöttvas.											
A kereszt magassága	mm	220	270	510	650						
a feszület hossza	mm	130	160	220	270						
feszület bronzírozva	frt	90	1	1 20	1 90						
feszület aranyozva		1 50	1 90	2 80	3 20						
feszület nikkelezve		1 50	1 90	2 80	3 50						

Talapzatos és asztalkeresztek.											
1 darab	sz.	1	2	3	4	5					
aranyozva vagy bronzírozva	frt	4 80	5 60	7 40	7 80	34					

Kápolna-keresztek.											
1 darab	sz.	1	2	3	4	5					
súly	kg	25	53	57	69	131					
nyers vasban	frt	8	18	22	5	6					
aranyozva		14	28	32	10	14					

Krisztus-test (Feszület) pombolya.											
Magassága	mm	14	18	21	26	35	46	56	62		
nyers vasban	frt	85	50	50	70	90	1 60	3	3 50		
aranyozva		1 40	1 50	1 50	2	2 50	5 50	7	9		
magas	mm	82	92	95	100	126	158	163			
nyers vasban	frt	16	18	18	24	50	70	100			
aranyozva		26	28	30	36	75	100	140			

Krisztus-test (Feszület) domborn.											
Magassága	mm	85	87	100	105						
nyers vasban	frt	6	7	12	16						
aranyozva		13	15	22	26						

Mária-képek.											
Magassága	mm	27	55	62	keretel						
nyers vasban	frt	80	5	5							
aranyozva		1 80	10	10							

Ángyalok külön rajz szerint.

Sírkerszt- és síremlék-feliratok
 írva az írás terjedelme szerint frt 2-5-ig, kiöntve betűnként 5 kr.

Sírkersztalj-kövek
 homokkőből, kicsiny 1 darab frt 2 -
 közép 1 " " 2 50
 nagy 1 " " 3 -

Síremlék-kőtalapzatok
 homokkőből frt 5-10
 márványból " 10-20

Sírlámpák
 bronzírozva és aranyozva színes üveggel, alak és kiállítás szerint.

Sírbekerítések és rácszatok
 öntött és kovácsolt vasból külön rajzok és adott méretek szerint összesen számítottan.

Rendelmények utánvétel mellett pontosan és azonnal fogantatottatnak.
 Rendeléseket kérjük 1/4 vagy 1/2 éveknek előleges befizetéssel.

Csomagolás onkezelési árban a legolcsóbban számítattik.

Rajzokai sírkersztek és síremlékekről kinettra tér- és díjmentesen küldök.

7.1-7.2. Unger Antal Vas- és Sírkerszt árjegyzéke.

szám 5. 1893 szeptember Budapest, 1892 május 10.

RAKTÁR
vassalt, hengerezett.
ÖNTÖTT VASAKBÓL,
száll, hályagtermékek, szerszám földművelési eszközök,
mindennemű
szabvány szerinti vasút felszerelési,
évi állatkozás, műhelyi és kőbányai
szerszámok szállítása

UNGER ANTAL
vaskereskedése
nagyban és kicsinyben
Eisenhandlung
en gros und detail
BUDAPEST,
Petőfitér 4. Petőfiplatz 4.

Lager von
Stroock, Walz u. Gusseseisen
Bleichen Stahl Bergwerkproducte Werkzeuge Ackerbaugeräthe
ÖFEN U. KÜCHENEINRICHTUNGEN
Lieferung aller Sorten
Ausstattungsgegenstände für Eisenbahnen
und
Vorrichtungen für Eisenbahnen u. Eisenbau
BAUUNTERNEHMUNGEN
Werkstätten und Steinbrüche.

Főtérteleki
Grosch W. L. J. v. ex. p. t. b. a. n. o. s.
Endrőd
a Gyomai vasúti állomásra

megrendelés alapján, veszélyese és költségese küldök
unde auf Ihre Order, Rechnung und Gefahr mit

pénshűldemények bementve Budapeston — Geldsendungen franco.

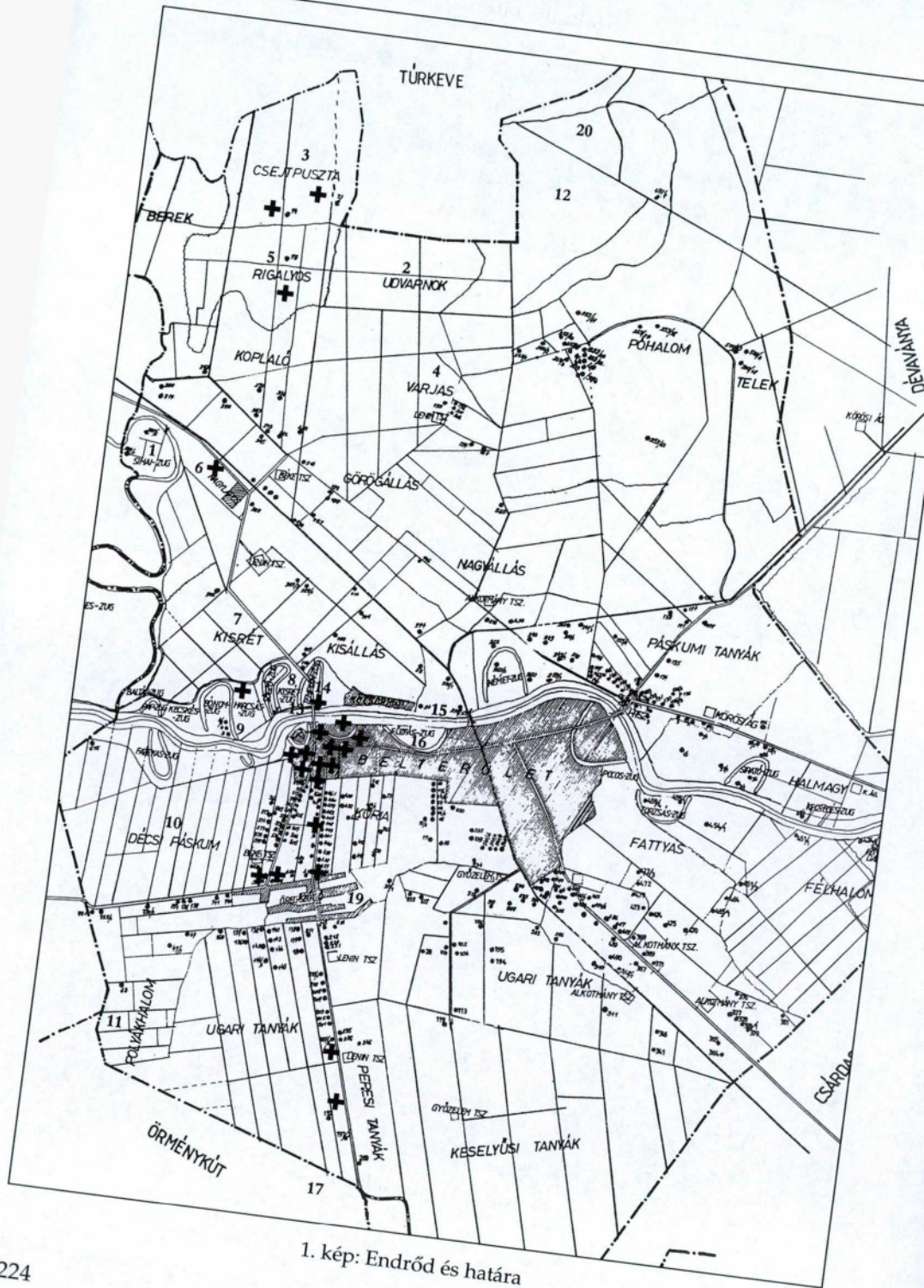
1 darab aranyozott öntött
vaskereszt megpiratással 35.—
előlegül 10.—
maradandó 25.—

Mely árszámot engedelmével
utánbétöltés meggyújtottam
Törvényi közzétételre
magamnak ajánlva maradandó
illó ártékát

Unger Antal
Sallits
őrség

Reclamationen werden nur innerhalb 14 Tagen a Dato Factura herbeizuzichtiger

8. Unger Antal szállítólevele

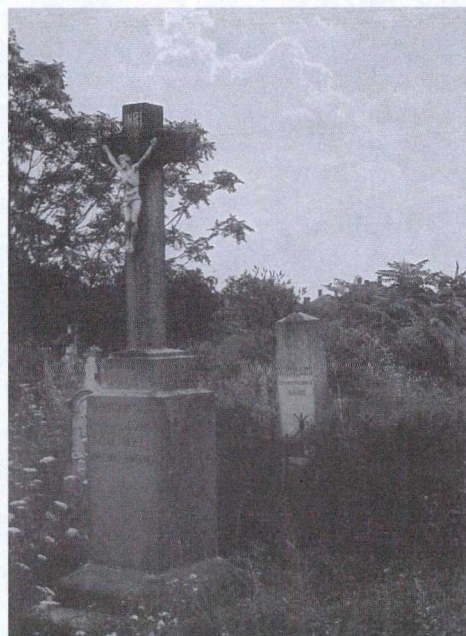
225

3. Az endrődi templom keresztje

4. Az Ó-szarvasvégi temető keresztje

5. Szarvasvégi temető keresztje

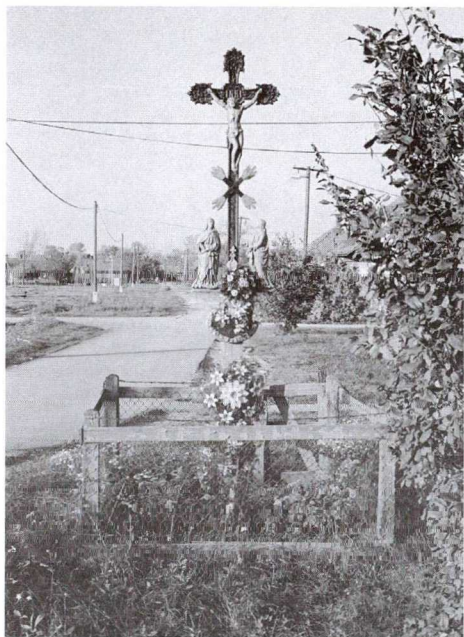
6. Gyomavégi temető keresztje

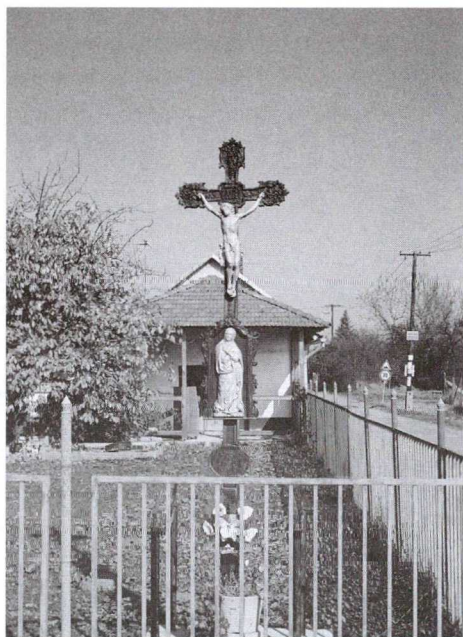
7. Központi temető keresztje

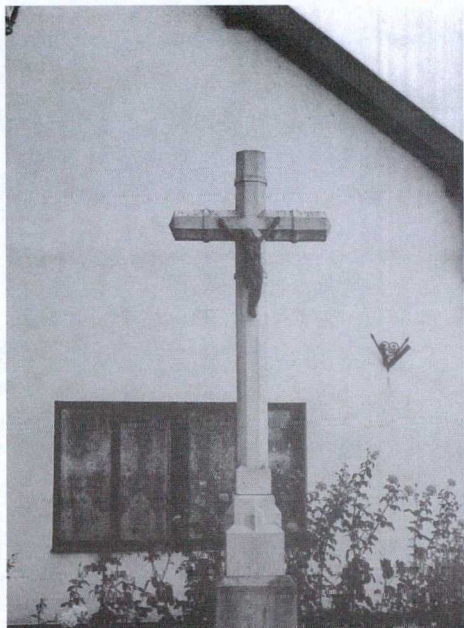
8. Farkas Imre keresztje

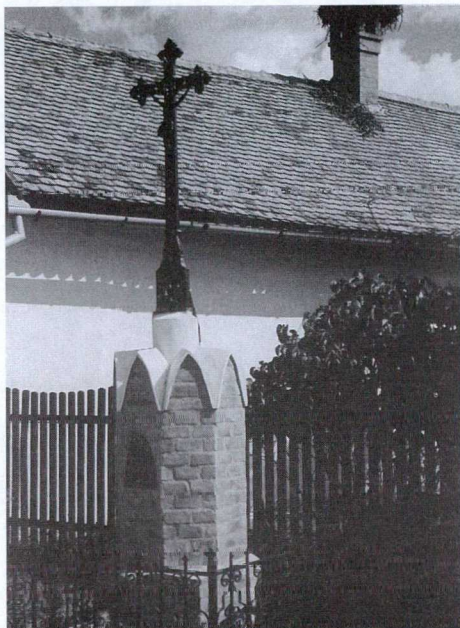
9. Gyomavégi út széli feszület

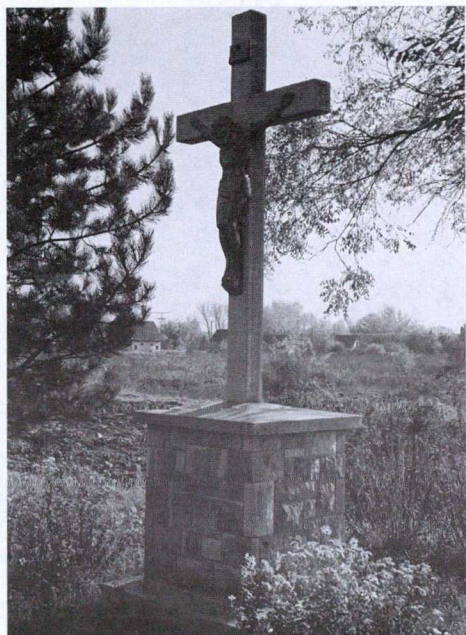
10. Hegedűs-kereszt

11. Vaszkó-kereszt

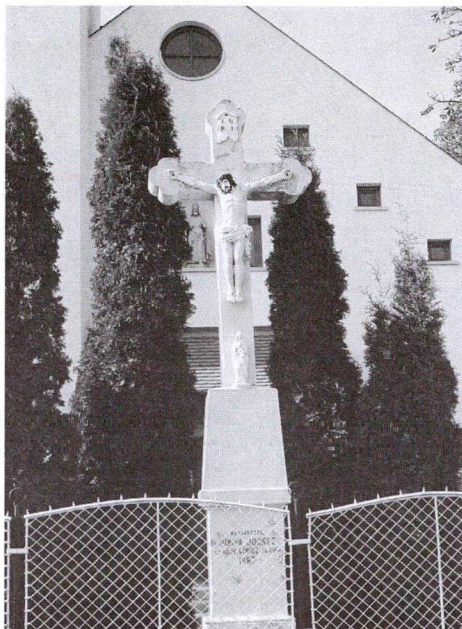
12. Tájház keresztje

13. Tímár Mihály keresztje

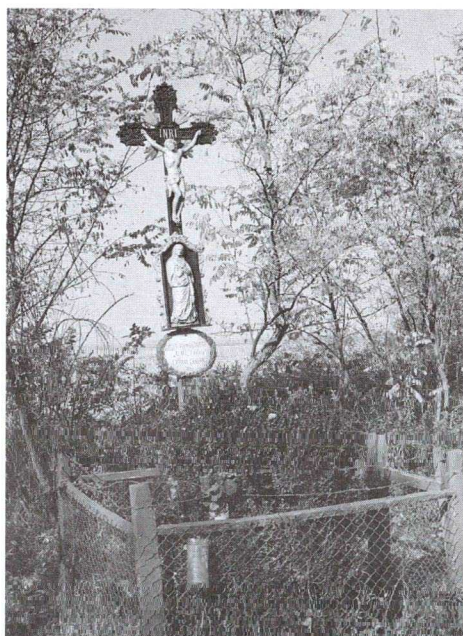
14. Harnos család keresztje

15. Hunyai templom keresztje

16. Göndör Tímár Mátyás keresztje

17. Tímár család keresztje

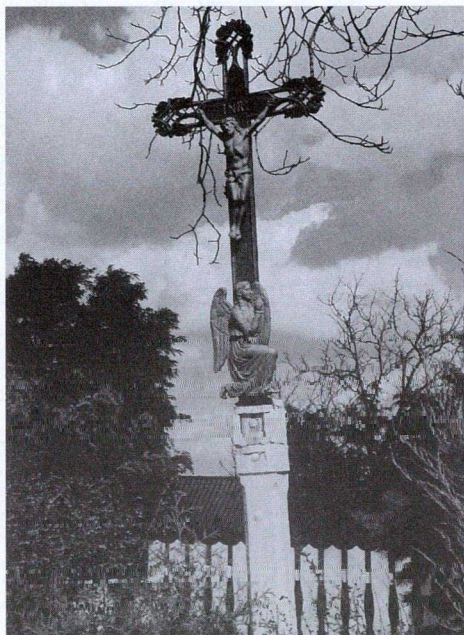
18. Pintér-Seidl-kereszt

19. Vaszkó András keresztje

20. Kondoros úti Szujó-kereszt

21. Ridegvárosi Szujó-kereszt

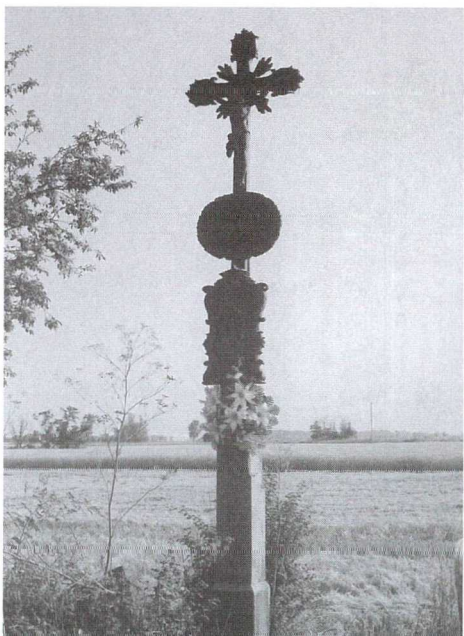
22. Dinya-kereszt

23. Szent Imre iskola előtti kereszt

24. Hunya-kereszt

26. Gonda-kereszt

27. Vida-kereszt

28. Szent János kápolna

29. Nepomuki Szent János